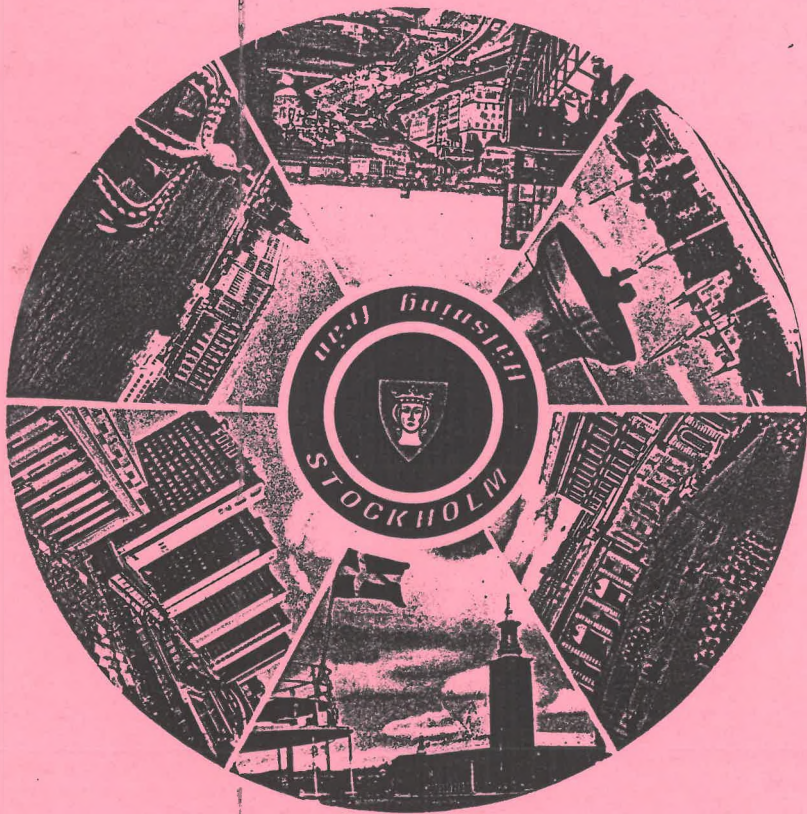

VZESTUP A PÁD ŠVÉDSKÉHO SOCIÁLNÍHO STÁTU

LIBERALNÍ INSTITUT
PRAHA
1990

OBSAH

Úvod	7
1. Fakta o Švédsku	10
2. Historický vývoj	11
Nezbytné předpoklady švédské industrializace	
1870 - 1914	
Změny a růst	
Volný obchod a reformy	
1918 - 1929	
Šťastná dvacátá léta	
1929 - 1939	
Švédský model dostává konečnou podobu	
Podstatné body	
1940 a 40. léta	
Válka a nejtěžší období	
1950 - 1968	
Výstavba nové společnosti	
Konsensus, rozsáhlé plánování a racionalita	
1969 - 1976	
Nová levice	
1976 - 1982	
Nesocialistická mezihra	
1982 - 1990	
Politika "třetí cesty"	
3. Základní problémy	26
Veřejný sektor I	
Systém veřejného sektoru	
Korporativismus jako metoda	
Přijmutí výzvy - dva příklady	
Švédská ekonomika dnes - všeobecné daňové zatížení	
Veřejný sektor II	
Základní problémy švédské ekonomiky	
Produktivita	
Proměna	

4. Švédský mýtus 41

Vývoj mýtu

ZDRAVOTNICKÁ PÉČE

Socializovaná zdravotnická péče

Rostoucí zdroje?

Mýtus rovnosti

Moc zákazníka

PÉČE O DÍTĚ

Děti - majetek státu?

Krise v oblasti péče o dítě

BYTOVÁ POLITIKA

Kontrola nájemného

Priority, ale jenom pro pár vyvolených

ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA .

Drahé potraviny

Neefektivní zemědělství

Horší životní prostředí - nižší kvalita

PŘÍSTUP K MASMEDIÍM

Nesvobodná masmedia

Subvencovaný tisk

ALTERNATIVA

Nemožná kombinace

Změna systému

Tržní ekonomika přináší prosperitu

Vlastnická práva

Postavit se proti Moci

Závěrem	68
Poznámky	69
Odkazy na literaturu	72

ÚVOD

Švédsko je stále ještě prosperující zemí. Jednou z nejbohatších na světě. Nicméně až do konce 19. století bylo chudou agrární společností na severním konci Evropy, "hrdou na svoji velkou minulost", jak se zpívá v národní hymně. Tou velkou minulostí se má na mysli krátké období vojenských úspěchů v průběhu 17. století.

Rychlá industrializace, dlouhodobě bezkonfliktní trh pracovních sil, brzké ovládnutí sociální politiky, štěstí, že se války zemi vyhnuly - to jsou hlavní pilíře, na nichž byl švédský sociální stát vybudován.

Švédsko se stalo po skončení 2. světové války modelovou, úspěšnou a velmi dobře organizovanou společností, která si zvolila svoji vlastní cestu mezi kapitalismem a socialismem - politiku třetí cesty!

Avšak někde cestou model vykojil. Od počátku 70. let totiž Švédsko zápasí s ohromnými, stále narůstajícími problémy. Snížila se dynamika ekonomického růstu, bylo nezbytné několikrát devalvovat měnu, aby Švédsko udrželo krok s konkurencí na světovém trhu a současně neklesla dosti vysoká životní úroveň.

Většina ekonomů se shoduje v názorech, jaké příčiny k tomuto stavu vedly. Sociální stát byl budován příliš rychle a absolutně nezávisle na dynamice růstu ekonomiky. Veřejný sektor se rozrůstal neproporcionálně. Aby jej bylo možné financovat, politické vedení státu neustále zvyšovalo daně. Daňový podíl, tj. podíl daní na hrubém národním produktu, se zvyšoval o téměř 1 % ročně.

Švédsko se stalo zemí s nejvyššími daněmi, s daňovým tlakem, který destimuluje práci i úspory.

Nedostatečný ekonomický růst vedl odbory k prosazování politiky kompenzace pro své členy, a to bylo možné pouze na úkor jiných společenských skupin.

Dobře organizovaný trh práce, který v předchozím období umožňoval švédským podnikům klidný rozvoj, tak paradoxně přispěl v 70. a 80. letech k narušení makroekonomické bilance.

Není v tom však nic překvapujícího. Z historie je známo, že všechna lidská činnost a vynaložené úsilí dříve či později dospějí k nepředvídatelným problémům a těžkostem. Pro národy a společnosti platí z tohoto pohledu stejná pravidla. Na druhé straně je

však nezbytné analyzovat příčiny těchto problémů, abychom byli schopni je co nejdříve napravit.

Švédsko se nepochybně stalo zemí, na níž mohou být Švédové právem z mnoha důvodů hrdí a v níž je příjemné žít. Avšak ukázalo se, že i v jeho hospodářském systému je zabudováno mnoho "systémových chyb", které nyní brzdí cesty z ekonomické stagnace.

Jedním z významně působících faktorů je dlouhodobě dominující postavení Sociálně demokratické strany. Strana si toto postavení udržuje již od počátku 30. let. Jsou to strana, odbory, byrokratický aparát a družstva, které formují jednotné hnutí, získávající již více než 50 let podporu většiny ve všeobecných volbách. Strana si vybudovala svoje mocenské pozice a přizpůsobila se "Moci": v zájmu zachování vlastních výhod a privilegií nebo ve snaze necitnout se v nevýhodném postavení outsidera, vyhnout se pocitu odcizení. Hrozba, která z Moci vychází, může být reálná, existující nebo potencionální. Reakce na ni může být vědomá či nevědomá. Přes to všechno tento proces pokračoval v průběhu půl století.

Možná, že bychom mohli připustit, že proces adaptace na Moc je pro Švédy přirozená. Je pravda, že národní hymna začíná slovy "Ty stará, ty svobodná ...". Ale zrovna tak pravdou také je, že si po staletí Švédové zvykali na dobře organizovanou, stálou a institucionalizovanou Moc - na mocenské skupiny - kostel, aristokracie, král, feudálové.

20. století však současně přineslo jisté sociální změny, které nakonec tuto "dobrovolnou svobodu" jen posílily.

V první řadě lze uvést korporativismus, jímž Moc hledá otevřeně konsensus s různými zájmovými skupinami. Švédsko je totiž zaslíbenou zemí pro různé nátlakové a zájmové skupiny: korporativismus zde zapustil hluboké kořeny. Kdo by se v takové společnosti osmělil postavit se proti ostatním?

Za druhé je to monopol na masové sdělovací prostředky, jejichž hlas posiluje Moc a staví na okraj ty, kteří "nesouhlasí". Není žádným překvapením, že hlavním ochráncem takového monopolu jsou sociální demokraté.

A co dělá politická opozice?

Rovněž nesocialistické strany, které v každých volbách získávají více než 40 % hlasů, musí přijímat sociálně demokratickou cestu při formulaci problémů. Politika opozice se totiž v takových oblastech, jako je řešení sociálních služeb, monopolizace

veřejného sektoru, politika vysokých daní, přerozdělování, dotace a regulace, příliš neliší.

Šest let vlády opozice přineslo politiku v mnoha aspektech podobnou té, kterou prosazovali a prosazují sociální demokraté. S jedinou významnou výjimkou: došlo k účinnému zrušení záměru sociálních demokratů předat kontrolní balíky akcií prakticky všech švédských podniků do tzv. odborových fondů. Tento záměr byl přijat nejvlivnějším odborovým orgánem ve Švédsku - Kongresem Sdružení švédských odborů.

Negace záměru ze strany politické opozice vedla k tomu, že se přestalo považovat za samozřejmé, že se opozice vždy musí pokoušet před požadavkem odborů "reprezentovat pracující" na trhu práce i mimo něj.

Odborový vliv odborů je rovněž jednou ze systémových chyb, které je nezbytno ve švédském společenském mechanismu odstranit. Je to však jedna z těch korekcí politiky, které jsou označovány jako "politicky nemožné". Toto tvrzení je mimořádně zajímavé a poučné. Existuje mnoho problémů, ale zdá se, že pro jejich vyřešení chybí schopnosti a odvaha.

Mnoho lidí však problémy nejenom nevidí, ale ani nechce vidět. Až dosud se mezi nimi udržuje názor, že Švédsko si udržuje přední světovou pozici, že ekonomické i sociální podmínky jsou zde lepší než v ostatních západoevropských zemích.

Avšak nejen to. Často slyšíme představitele švédské vlády, jak velebí "sociálně demokratické Švédsko" jako vzor, zejména pro země východní a střední Evropy, které se nyní zbavují politického a ekonomického útlaku.

Přechod k politické demokracii a tržní ekonomice je komplikovaný a časově náročný. Tím více je důležitější, aby se politici i experti v těchto zemích poučili z pozitivních i odstrašujících příkladů. Švédsko může poskytnout mnoho takových příkladů. Zejména tomu je pak věnována tato esej.

Byla sepsána Sverri-Otto Litorinem, v komisi Švédské asociace podniků, v průběhu diskusí a konzultací s Hakenem Gergilsem a se mnou.

Bo Sillén

1. FAKTA O ŠVÉDSKU

Rozloha:	411 600 km															
Počet obyvatel:	8 459 000															
Hustota obyvatel:	20/km ²															
Hlavní město:	Stockholm 651 000 (1 409 000)															
Vládní forma:	konstitucionální monarchie															
Hlava státu:	Král Carl XVI Gustaf															
Premiér:	Ingvar Carlsson, Sociálně demokratická strana															
Měna:	švédská koruna (SEK), přibližně 0,15 \$															
Hrubý domácí produkt:	1 310 miliard SEK, přibližně 210 miliard \$															
Reálný růst hrubého domácího produktu:	<table><thead><tr><th>rok</th><th>Švédsko</th><th>OECD</th></tr></thead><tbody><tr><td>1987</td><td>2,4 %</td><td>3,3 %</td></tr><tr><td>1988</td><td>2,1 %</td><td>4,0 %</td></tr><tr><td>1989</td><td>1,9 %</td><td>3,2 %</td></tr><tr><td>1982-88</td><td>15,6 %</td><td>21,4 %</td></tr></tbody></table>	rok	Švédsko	OECD	1987	2,4 %	3,3 %	1988	2,1 %	4,0 %	1989	1,9 %	3,2 %	1982-88	15,6 %	21,4 %
rok	Švédsko	OECD														
1987	2,4 %	3,3 %														
1988	2,1 %	4,0 %														
1989	1,9 %	3,2 %														
1982-88	15,6 %	21,4 %														
Inflace:	<table><tbody><tr><td>1987</td><td>4,2 %</td><td>3,2 %</td></tr><tr><td>1988</td><td>5,8 %</td><td>3,8 %</td></tr><tr><td>1989</td><td>6,1 %</td><td>4,0 %</td></tr><tr><td>1982-88</td><td>44,6 %</td><td>26,9 %</td></tr></tbody></table>	1987	4,2 %	3,2 %	1988	5,8 %	3,8 %	1989	6,1 %	4,0 %	1982-88	44,6 %	26,9 %			
1987	4,2 %	3,2 %														
1988	5,8 %	3,8 %														
1989	6,1 %	4,0 %														
1982-88	44,6 %	26,9 %														
Nezaměstnanost:	V roce 1988 bylo ve Švédsku 72 000 nezaměstnaných osob (tj. 1,6 % obyvatel). Kdybychom do tohoto počtu zahrnuli i účastníky různých kursů či skrytě zaměstnané osoby, potom by bylo celkem 221 000 (4,9 %) nezaměstnaných.															
Rozpočtová bilance:	Finanční úspory ve veřejných službách jako procentuální podíl na hrubém domácím produktu.															

	1982	1988	Změna
Švédsko	- 6,3	+ 3,0	+ 9,3
OECD	- 4,1	- 2,4	+ 1,7

Framen: Ekonomiska fakta om Sverige, Ekonomifakta 1989

2. HISTORICKÝ VÝVOJ

Nezbytné předpoklady švédské industrializace

Švédsko je z mnoha pohledů specifickou zemí. Bylo ušetřeno hrůz války, v zemi vládne mír již od roku 1814. Vzhledem k tomu, že švédské obyvatelstvo je etnicky i kulturně velmi homogenní, v zemi prakticky neexistovaly ani žádné mimořádné sociální rozpory. To vše umožnilo vybudovat politicky stabilní systém, charakteristický spoluprací a řadou kompromisů. Švédsko je velmi bohaté na přírodní zdroje, ale není tak zalidněné jako mnoho jiných zemí.

Švédsko bylo po dlouhé období považováno - ekonomicky i právně - za mnohem bezpečnější místo než řada dalších zemí v Evropě. Majetková práva byla chráněna, byly vytvořeny vhodné předpoklady pro fungování kapitálu. Dvoukomorový parlament již v r. 1866 nahradil systém založený na reprezentaci čtyř stavů.

Již odedávna vděčí Švédsko za podstatnou část příjmů z exportu vydatným zásobám železné rudy. Švédská železná ruda byla známa vysokou kvalitou a byla z tohoto důvodu vysoce hodnocena výrobci v manufakturách. Továrny a slévárny rozmístěné ve střední části Švédska vyvážely již od počátku 17. století střelné zbraně do Velké Británie i do dalších zemí Evropy. Hornictví se rozvíjelo ještě dříve. Nejstarší světová společnost, Stora, těží měď již od roku 1288.

Těžba rud byla od samého počátku závislá na rozvoji lesnictví. Dřevo bylo důležitým komponentem používaným při zpracování rudy. Rozvoj komunikačního systému umožnil postupem doby i rozvoj exportu dřeva (zejména od počátku 19. stol.). Lesnictví tak přestalo být závislé na těžbě a zpracování rudy a stalo se významným vývozním odvětvím. Mnohé evropské země trpěly akutním nedostatkem dřeva, neboť jejich zalesněné plochy byly po staletí devastovány. Vlivem rodící se industrializace vzrostla poptávka po dřevě. Tyto skutečnosti společně s odstraněním mezinárodních obchodních restrikcí vytvořily podmínky pro další rozvoj švédského průmyslu.

K industrializaci a ekonomickému rozvoji přispělo rovněž zavádění technických inovací. Revoluci ve starém obchodě způsobil především parní pohon pil, zavedení nových mlátů a vůbec veškeré objevy pohonů. Jestliže se ohlédneme zpět, zdá se jasné, že

období zhruba od roku 1870 lze označit za období příprav.

1870 - 1914 Změny a růst

Rozvoj industrializace země může být rozdělen do dvou období, z nichž první trvalo mezi lety 1870 - 1895. Toto období lze charakterizovat celosvětovou recesí. Švédsko si však vedlo velmi dobře díky exportu dřeva, neboť poptávka po něm zůstala vysoká i v době krize. V této době byla více jak polovina obyvatelstva zaměstnána v zemědělství. Špatná úroda, zejména v r. 1870, způsobila, že mnoho obyvatel, hlavně chudých farmářů, přesídlilo do Spojených států.

Druhé období industrializace bylo pro Švédsko velmi příznivé. Lze to přičítat především skutečnosti, že i v těžkých dobách byla průběžně rozvíjena infrastruktura, byly vkládány finanční prostředky na výstavbu komunikací, do školství a na zavádění nových technologií. Charakter industrializace se začal měnit.

Pro 70. a 80. léta byl typický rozvoj tradičního průmyslu, zejména výroba oceli a těžba dřeva. Na přelomu století se začala rozvíjet nová průmyslová odvětví, např. švédské strojírenství. Vzniklo silné a nezávislé exportní odvětví, které bylo ve značné míře založeno na švédské invenci. Některé ze švédských patentů byly úspěšně používány po dlouhé období, některé jsou dokonce použitelné dodnes. Staly se základními stavebními kameny švédského strojírenství. Jedním z nejslavnějších vynálezů byla např. odstředivka na smetanu, zkonstruovaná Gustafem de Lavalem, výšce přesné měřicí přístroje C.E. Johanssona a samozaměřující se balistické střely vynalezené Svenem Wingqvistem.

Rychlými změnami a industrializací však utrpělo zemědělství. Venkov se postupně vylidňoval, pracovní síly přecházely do nově vznikajícího průmyslu. Příliv pracovních sil do měst, kde byl především soustřeďován průmysl, podnítil rozvoj výstavby obytných budov.

Volný obchod a reformy

Pro liberalizaci švédské ekonomiky měly rozhodující význam především dvě reformy. Reforma z r. 1846 se týkala zrušení cechů, které do značné míry rozdělovaly obyvatelstvo na městské a venkovské, které dávaly různá práva pracujícím v obchodě, různých řemeslech či výrobních činnostech. Reforma z r. 1864 pak upravovala vztahy mezi obchodníky a úřady. Od této doby švédský muž či žena, kteří nebyli prohlášeni za nezpůsobilé nebo nebankrotovali, měli právo obchodovat, s čímkoliv chtěli.

Pod vedením liberálního ministra financí J.A.Gripenstedta se Švédsko stalo smluvním partnerem tzv. Cobden-Chevalierovy obchodní dohody mezi Francií a Velkou Británií z r.1860. Stalo se tak prostřednictvím obchodní smlouvy s Francií, která byla uzavřena v r. 1865. Cobden-Chevalierova smlouva totiž obsahovala klauzuli, která opravňovala jakoukoli třetí zemi, která uzavře s Francií nebo Velkou Británií dohodu, využívat všech obchodních výhod, které si touto smlouvou Francie a Velká Británie udělují. A podobně, dohody, které vyplývají z obchodních dohod mezi jednou z těchto zemí a jiným smluvním partnerem, jsou zajištěny zároveň i pro signatáře této smlouvy. Tato smlouva dala základ vzniku velkého volného trhu, jehož se v průběhu desetiletí staly západní země součástí.

Dohoda o volném obchodu a deregulace, k níž v důsledku fungování této dohody došlo, umožnily Švédsku grandiózní přeměnu z chudé agrární země na jednu z nejbohatších průmyslových zemí. Toto období označil prof. Ossar Lindbeck¹⁾ za "pravděpodobně jedno z nejimpozantnějších období moderní švédské historie". Ekonomický růst byl v průběhu let 1870 - 1913 pravděpodobně rychlejší ve Švédsku (2-3 % ročně) než v jiných zemích světa. Ve Spojených státech se pohyboval okolo 2,2 %, v Německu 1,8 % a ve Velké Británii 1,3 %.

Během této doby se zároveň rozvíjelo i politické vědomí. Liberálními silami se úspěšně podařilo realizovat jak parlamentní reformu z r. 1866, tak i reformy týkající se volného obchodu. Jen o něco později vznikly první odbory. Byly formovány na liberálním základě a z počátku přitahovaly hlavně dělníky se stejným profesním zaměřením. Brzy však v odborovém hnutí převládly socialistické ideje. Konfederace odborů "modrých límečků" (LO) byla založena

v r. 1898 pod silným vlivem sociálních demokratů - politickým křídlem hnutí pracujících. O pár let později vznikla Švédská zaměstnanecká federace (SAF), a tak začal na přelomu století švédský politický systém dostávat svoji podobu.

Generální stávku v r. 1909 byla prvním zcela vážným konfliktem na trhu pracovních sil, i když ke stávkám docházelo již od 70. let minulého století. Tato generální stávka byla na jedné straně konfliktem mezi zaměstnavateli a odbory, na druhé straně se však objevil i konflikt uvnitř odborového hnutí - mezi "reformátory" a "revolucionáři". Neúspěšnost stávky vedla nakonec k vítězství reformátorů. Výsledek odborového boje v průběhu stávky byl brán, jako důkaz jak správnosti tak i přiměřenosti odborové politiky, která v tuto dobu sestávala z vyjednávání a parlamentních reforem.

Revoluční "element" se z hnutí pracujících zcela nevytratil. Avšak teprve na kongresu Sociálně demokratické strany v r. 1918 v Norkopingu známý řečník Hinke Bergen navrhl, aby bylo využito v politickém boji obou přístupů.

V době před vypuknutím první světové války a těsně po ní došlo k několika reformám občanských práv. První z nich se uskutečnila v r. 1909: lze říci, že byla iniciována konzervativním prvním ministrem Arvidem Lindmanem. Touto reformou bylo všem dospělým mužům zaručeno rovné a všeobecné volební právo. Volby se uskutečňovaly na základě proporcionalního zastoupení. Po skončení první světové války pak byla zrušena podmínka pro účast na volbách - splnění všech finančních závazků. Švédské ženy získaly volební právo v r. 1921.

1918 - 1921 Šťastná dvacátá léta

První část meziválečného období byla charakteristická stabilitou. Struktura různých oblastí byla formalizována, občanskoprávní reformy vyústily v této době do nového parlamentního uspořádání.

Žádné z jednotlivých politických stran se nepodařilo získat v parlamentu většinu. Vlády se ve dvacátých letech rychle měnily a politické problémy byly řešeny cestou "valící se klády" a "skákející většiny".

Švédsko, tak jako ostatní země, bylo ve druhé části dvacátých let zasaženo nestabilní hospodářskou situací. Okamžitě po

válce došlo k rychlému rozkvětu a recesi. Později, pod tlakem vnějších změn, se situace měnila.

Struktura švédského průmyslu se měnila jak pod vlivem zahraniční konkurence, tak vlivem technického rozvoje. Vznikly nové výrobní metody, které byly švédskými podniky (nepoškozenými válkou) rychle prakticky aplikovány. Podniky ve Švédsku tak byly schopny uspokojovat poptávku po všech druzích spotřebního zboží i výrobních statků, nezbytných pro rekonstrukci a obnovu. Reálný ekonomický růst činil 4 %.

1929 - 1939 Švédský model dostává konečnou podobu

Tricátá léta byla pro většinu lidí západního světa hořká. V roce 1933 činila míra nezaměstnanosti v USA 25 %, v roce 1938 navzdory politice "NEW DEAL" presidenta Roosevelta stále ještě 19 % průběšchopných hledalo práci. Stejně špatná situace byla i v Evropě. Mezi lidmi se rychle začala šířit nespokojenost a bylo mnoho těch, kteří interpretovali všeobecnou recesi jako vyplnění Marxovy předpovědi finanční krize, která by svými důsledky měla znamenat smrt kapitalismu.

V téže době, kdy industrializované země západního světa byly zdánlivě paralyzovány depresí, v SSSR začala fungovat "Nová ekonomická politika". Průmyslová produkce rostla a dokonce došlo k nedostatku pracovních sil. V roce 1928 byl přijat první pětiletý plán a mnozí se vzrušením přihlíželi tomuto experimentu budování socialistické ekonomiky. Prudce se rozšířil kulturní radikalismus a mnozí, zejména v západním světě, našli zalíbení v této nové, trochu - jak se myslelo - anarchistické zemi, která navždycky skoncovala se zastaralými morálními představami.

Rozdíly byly opravdu zarážející. Na Západě recese a vláda zoufalství. Na Východě relativní ekonomický pokrok spojený s velkými nadějemi do budoucna. V situaci, v níž se západ nacházel, bylo třeba nalézt ekonomický model, který by mohl být protiváhou Svazu sovětů a socialismu, který si získal myšlení a srdce tolika lidí. Švédsko se mělo stát takovým modelem.

V r. 1932 byla v amerických novinách The Christian Science Monitor uveřejněna řada článků pod názvem "Švédsko na poloviční cestě do Utopie". Novinář Marquis Childs nazval Švédsko v r. 1933 v Harpenes Magazine "zemí kontrolovaného a řízeného kapitalismu". Švédský byl vychvalován dokonce ještě více. Autorka Agnes

Rothery publikovala v r. 1934 knihu nazvanou "Švédsko - země a její lidé". Jeden z článků dokonce nesl název "Švédsko musí být Ráj".

Byl to "Ráj", v němž sociálně demokratická strana a odbory (úzce spjatý s touto stranou) měly dominantní domácí politické postavení po dobu téměř pěti desetiletí.

Sociálně demokratická strana vládne od r. 1932 až do současnosti s výjimkou let 1976 - 1982, kdy se k vládě dostala koalice tří nesocialistických stran³⁾.

V průběhu třicátých let začala sociální demokracie formovat své ideje o tom, jak by měla vypadat budoucí společnost. Prosadila několik reforem, z nichž uvedme např. systém pojištění pro nezaměstnané (podpory v nezaměstnanosti) z r. 1934 a zákon upravující péči o staré občany z r. 1935.

Díčí skupinové zájmy vedly v této době k zakládání řady různých organizací, které sdružovaly širokou veřejnost v mnoha oblastech společenského života. SAF a LO, když se vrátíme k přelomu století, v r. 1923 se zrodila Národní organizace nájemníků, v r. 1929 Národní organizace venkovského obyvatelstva, v r. 1937 Švédská ústřední organizace zaměstnanců (TCO) apod.

Tzv. Saltsjobadenská smlouva z r. 1938 znamenala, že trh pracovních sil vstoupil do období nebyvalého uklidnění. Pryč byly dny sporů a konfrontací. Od této doby byly zaměstnanecké vztahy usměrňovány pomocí této hlavní a základní smlouvy. Tato smlouva se rovněž dotýkala i procedur vyjednávání, vyhlášek a propouštění. Byla to jedinečná událost, když se vláda a parlament rozhodly a schválily nezasahovat nadále do trhu pracovních sil, přenechat regulaci subjektům tohoto trhu tak, aby bylo dosaženo souladu v celé společnosti. Tato důležitá smlouva zůstala v platnosti až do r. 1977, kdy byla nahrazena Dohodou o spoluúčasti zaměstnanců při rozhodování (MBL).

Saltsjobadenská smlouva podepsala konec konfrontací a revolučním idejím. Vzájemné porozumění se stalo ideálem. Konsensus vítězil nad individuálními názory. Toto všechno pak bylo doprovázeno růstem velkých a silných zájmových organizací - odborů a politických stran a tzv. lidových hnutí, které se staly živnou půdou pro rozšiřování švédského modelu. Pojetí konsensu sloužilo téměř padesát let při formování cesty, kterou Švédsko rozvíjelo. Vedlo nakonec jak k deliberalizaci vztahů mezi subjekty trhu pracovních sil, tak i vztahů v celém politickém životě společnosti.

Zejména padesátá a šedesátá léta jsou charakteristická konsensem politické sféry, který vedl k rozhodnutí centra rozvíjet švédský model.

Podstatné body

Švédský model byl z větší části vytvořen lidmi, kteří se snažili skutečně zlepšit společnost. V průběhu doby byla ve společnosti odhalena slabá místa a nastal čas poradit si s nimi. Cestou reformem mělo dojít rychle k výraznému zlepšení. Švédští občané by se měli cítit lépe, žít lépe, být lépe vzděláni, měli by mít lepší péči v nemoci (v chudobě). Mnoho z těchto idejí, které bychom mohli označit jako ryzí laskavost, byly obsaženy již v dřívějších reformách, které konstituovaly všeobecnou sociální politiku a "Domov lidí" jako známku socialismu, jež byl právě budován. Uvědomme si, že nikdo fakticky nechce, aby přijetí jeho politických idejí svými důsledky poškozovalo druhé.

Politici, využívající svých mimořádných výhod, začali postupně uvádět své ideje v realitu. Po dobu padesáti let benevolentní členové parlamentu a benevolentní místní politici horlivě přikyvovali jakýmkoliv rozhodnutím. Avšak i na těch nejhorších příkladech byrokracie a neefektivnosti můžeme sledovat cosi jako snahu zlepšit to, co bylo chápáno jako nedobře fungující.

Dokonce i intelektuálové sociálně demokratického hnutí leckdy pochybovali, ale co se dá dělat, většina jejich idejí přetrvává jako jakási starožitnost dodnes. Gunnar a Alva Myrdalovi⁴³, oba významní jak pro Sociálně demokratickou stranu, tak i pro Švédsko, uvedli ve své knize "Krise v populační otázce", publikované v r. 1934, cit.: "Shodou historických náhod nabízí skandinávské země, zejména Švédsko, nejlepší podmínky, jaké si lze představit, pro odvážný experiment v demokratickém socialismu (tzv. kolektivní blaho)". Demokratický socialismus, postavený proti státnímu socialismu praktikovanému v SSSR, měl přinést užitek každému tím, že se stal principem vytváření společnosti rovné a svobodné. Boj nových idejí byl skutečně velmi silný, v r. 1941 Alva Myrdalová horlila cit.: "Ve skandinávském sociálním státě bude hanobení a brutálnita úspěšně vyhlazena, tak jako jiné nemoci". Bylo samozřejmé, že občané očekávali, že takový demokratický

socialismus bude realizován.

40. léta - Válka a nejtěžší období

Základní rysy švédského sociálního státu tedy existovaly již před válkou. Dalekosáhlé programy reforem a zrovna tak i způsob jejich financování byl pečlivě naplánován. Práce pana a paní Myrdalových, doplněné prvním ministrem Albinem Hanssonem, dávají představu o tzv. "Domově lidí", který se stal ideologickým základem reforem. Spravedlivé rozdělování rostoucího bohatství mělo vést k životu v rovnosti a bratrství pro všechny lidi. Toto rozdělování mělo být řízeno politickou cestou, která se k tomuto účelu nejlépe hodila. Postupně se stále více a více rozšiřovala péče o člena společnosti a usuzovalo se, že politická rozhodnutí umožňují dosáhnout vyššího stupně prosperity. Všechny tyto oblasti se stávaly objektem současné či budoucí regulace.

2. světová válka dočasně pozastavila rozvoj této politiky. V době válečného výbuchu byla ve Švédsku zformována koaliční vláda sestávající ze čtyř nejsilnějších stran. Domácí politické konflikty byly přerušeny vzhledem k válečnému hnutí. Jako dočasné řešení bylo zavedeno mnoho restrikcí a ekonomických regulací, ale mnoho z nich zůstalo v platnosti i po válce, jako stálé prvky budovaného funkcionálního socialismu. To se týká např. kontroly zahraniční směny, která byla zavedena v r. 1939 a nebyla deregulována až do r. 1989. Regulace směny, vzhledem k tradiční neschopnosti stanovit "reálnou" hodnotu měny, působí řadu vážných problémů ve formě vysoké úrokové míry, konzervace zastaralé průmyslové struktury atd. atd.

Těsně před vypuknutím války a v jejím průběhu začala být regulována zemědělská výroba a rovněž také bydlení, které bylo iniciováno snahou vyřešit nedostatek bytů. Tyto regulace, na rozdíl od předchozí regulace zahraniční směny, působí až dodnes. Oba tyto přeregulované sektory zcela jasně charakterizují švédskou centrální ekonomiku.

Sociální demokraté považovali poválečné období za čas, kdy se "měly sklízet" úspěchy. Až dosud bylo Švédsko šťastné, neboť bylo ušetřeno hrůz války, průmysl zůstal nedotčen, švédští obyvatelé nemuseli řešit hrozné problémy, před nimiž stáli ostatní Evropané. Všechno nasvědčovalo tomu, že Švédsko vstoupilo do období prosperity, mělo by mít zdroje na financování projektů a re-

forem, o nichž se před válkou a během ní jenom snilo. Lidé měli dosud v čerstvé paměti krach na burze a recesi na počátku 30. let, což měnilo jejich vztah ke kapitalismu. Pohlíželi na zavádění funkcionálního socialismu jako na cestu, která umožní dosáhnout vysněných cílů. Buď teď, nebo nikdy se měl "Domov lidí" stát integrovanou součástí života všech lidí.

Ale "Domov lidí" nemohl být vytvořen dobrovolnými prostředky. Pro mnoho lidí se stala řízená ekonomika manifestací plánovitosti, racionálnosti a funkčnosti, po nichž všichni toužili v době válečného chaosu. Socialismus se měl stát uspořádaným světem, schopným přinést lidem šťastný život. Toto nebyl pouze švédský fenomén. Nesmírně populární britský politik Winston Churchill prohrál první poválečné volby a první vláda, zformovaná pod vedením Clementa Atlee (který po celý zbytek 40. let zůstal prvním ministrem), zahájila svoji činnost, mezi jiným, znárodnění hornického průmyslu.

Sociální demokraté prohráli spor, který vzrušoval Švédsko v poslední části 40. let, a který se týkal výhod a nevýhod čisté formy plánovité ekonomiky. Tato čistá forma nebyla ve Švédsku nikdy zavedena. Většina se přikláněla k zavedení funkcionálního socialismu tak, aby byla vybudována "silná společnost".

Švédská verze funkcionálního socialismu znamenala, že intervence do veřejného sektoru se soustředily na rozdělování ovoce výroby a netýkaly se formálního vlastnictví průmyslu (výroby). Výsledek práce měl být zespolečňován prostřednictvím daní a ostatních poplatků. Tyto finanční prostředky by pak měly být použity k rozvoji a rozšiřování veřejných služeb: to je charakteristický rys socialistického sociálního státu.

1950 - 1968 Výstavba nové společnosti

Zájem sociálních demokratů na vyřešení sociálního státu byl renesancí idejí, které zůstaly nevyužité v důsledku válečného konfliktu. Reformy měly být implementovány a financovány z daňových příjmů. Z reform z 50. let si zasluhují pozornost alespoň dvě. Jedna se týkala vzdělávání a druhá systému starobních důchodů ATP (všeobecná pensijní podpora)⁵⁾. Všeobecné školství⁶⁾ prošlo radikální přestavbou, která vedla k vytvoření jednotného standardizovaného školství. V téže době byly položeny základy gymnasiím (přibližným ekvivalentům amerických senior high school). Cí-

lem bylo poskytnout všem studentům kvalitní vzdělání, které bylo dříve dostupné jen menšině (i když stále se zvětšující). Jako vždy, politici, motivováni idealismem, zrealizovali reformy, na které dnes nahlížíme zcela jinak.

Nebyla to totiž kvalita, ale rovnost, která se stala zorným úhlem reformem. Kritéria, jako jsou znalosti a kvalita, musely ustoupit všem různým druhům pedagogických experimentů. Program Sociálně demokratické strany po dlouhou dobu v sobě zahrnoval i tvrzení, že jedním z nejdůležitějších úkolů výchovného systému je propagace základních hodnot dělnického hnutí.

Druhá, výše zmíněná reforma, se týkala všeobecné pensijní podpory ATP. Po určitou dobu platilo, že Sociální demokracie bojovala za pensijní podporu, zatímco opoziční strany a zaměstnavatelé proti ní. Ve skutečnosti se tyto dvě strany lišily v tom, jak by měl takový systém fungovat. Alternativou k systému centralizovanému a daněmi financovanému ATP byl systém založený na dobrovolných pensijních úsporách. Systém ATP nakonec zvítězil, a to i přes to, že jeho proponenti nezískali pro svůj návrh v referendu většinu. Parlament schválil zákon o ATP poté, co se nesocialističtí členové parlamentu rozhodli zdržet se hlasování.

Konsensus, rozsáhlé plánování a racionalita

Tyto dvě velké reformy z 50. let stály na počátku změn, které měly ve Švédsku vytvořit skutečný sociální stát. Úspěšná padesátá léta vplula do dobrých let šedesátých. Zdroje byly k dispozici, nastal čas jich využít.

Na počátku 60. let činily veřejné výdaje 31 % z hrubého domácího produktu. Srovnatelný údaj v USA činil 27 %, v SRN 32 % a ve Francii téměř 35 %. Okolo roku 1970 činily veřejné výdaje ve Švédsku již 44 %, zatímco v USA setrvaly na úrovni 30 % (díky válce ve Vietnamu a programu "Great Society" presidenta Johnsona). V SRN (stále ještě v poválečné rekonstrukci) se veřejné výdaje zvýšily na 39 % a ve Francii na 40 %.

Relativně velký nárůst veřejných výdajů ve Švédsku můžeme zdůvodnit reformními programy 60. let. Ty se týkaly péče o dítě, národního zdravotnického systému a téměř všech dalších oblastí, jež lze pojímat jako veřejný sektor. Příklady, o jak široké množství oblastí se jedná, budou uvedeny dále. Zavedení reformem bylo často politickým konsensem. Ti, kteří se odvážili kritizovat "so-

ciální řízení, byl i považováni za ohrožitele výstavby sociálního státu. Např. pochybnosti prof. Gunnara Heckschera, jednoho z vedoucích činitelů opozice, o ATP systému, vedly k jeho politické sebevraždě a donutily jej v r. 1965 rezignovat.

Oblasti, v nichž se uplatňovalo sociální řešení, se stále rozšiřovaly. V roce 1969 parlament jednomyslně schválil, že se bude snižovat počet zaměstnanců městských zařízení. Ostatně vývoj ke snižování tohoto počtu lze sledovat již od 50. let - za dvě desetiletí byl počet snížen z 2 281 na 282. Společnost byla stále více a více řízena a ovládána odborníky a politiky, kteří se vyčlenili z běžného obyvatelstva. Převládala "superracionalita". Společnost se však začala rozbíhat z vrcholu dolů. Základními nástroji řízení se stalo plánování a politika. Alternativy se staly nežádoucími. Starý způsob myšlení byl, tak jako staré domy, zbourán a nahrazen pedantickým plánováním "výstavby domovních ploch plných předem racionálně promyšlených domů".

1969 - 1976 Nová levice

Ruská invaze do Prahy a studentské bouře v Paříži, které šokovaly starý svět, jsou hnutími, obvykle spojovanými s jarem roku 1968. V této době došlo rovněž ke změnám ve švédské levici. "Reálný socialismus" přestal být atraktivní. Urychlení rozvoje socialismu, které levice prosazovala, by vyžadovalo mnohem radikálnější řešení než v minulosti.

Na kongresu Sociálně demokratické strany v r. 1969 došlo k rozkolu s manžely Myrdalovými a jejich nehumánním hodnocením reformního socialismu, jehož základní rysy byly položeny již ve 30. letech. Tento reformní socialismus měl být, pomocí několika velkých reforem, zrealizován v 70. letech. Reformy měly několik společných prvků a slibovaly obrovské výhody značné skupině voličů známých svojí loajalitou k Sociálně demokratické straně. Jejich financování mělo být zabezpečeno růstem "daňového břemene" (jak kapitalistů, tak i velkých podnikatelů). Jsme vzdáleni toho, chápat tyto reformy jako příklad "reálného socialismu" či jako "humánní". Byla však demonstrována obrovská obratnost sociálních demokratů a jejich schopnost poznat veřejné mínění a využít těchto znalostí ve vlastní výhodu. Stará představa o straně měla zmizet ze světa a najednou se měla objevit nová levice, jako realistická radikální alternativa. Byl to skvělý výkon.

"Míra a postavení kontroly, s níž dříve stranický výbor počítal, ukazují, že krok za krokem za sebou necháváme smíšenou ekonomiku a přistupujeme k budování společnosti, v níž rozhodnutí týkající se výrobních prostředků jsou ve stále větší a větší míře prováděna státem a zaměstnanci. Stranický výbor je toho mínění, že tento proces by měl pokračovat tempem, které je vhodné a s pomocí odborového hnutí a strany". (Výbor Sociálně demokratické strany, 1975.)

Jedna z reforem, které měly být zavedeny nově se probouzejícími levicí, se týkala systému nazvaného "fondy pracujících". Tento systém stál ve středu diskuze ekonomické demokracie od r. 1975, kdy ekonom LO Rudolf Meidner předložil návrh na zavedení fondů, jejichž vlastníky by byli pracující. Tyto fondy by byly tvořeny podílem ze zisku firmy, byly by používány k nákupu cenných papírů či akcií různých podniků. LO, společně se Sociálně demokratickou stranou podpořili založení kolektivního vlastnictví vytvářením těchto fondů. Parlamentní výbor byl sestaven z představitelů různých stran, z obchodníků i organizací představujících trh pracovních sil. Dohody o schválení fondů pracujících se nepodařilo dosáhnout ani po sedmileté diskusi.

V r. 1981 kongres LO a Sociálně demokratická strana pověřili stranický výbor, aby navrhl založení fondů s výhradou, že vlastníkem by měl být kolektiv: fondy by neměly být založeny na dobrovolných úsporách jednotlivců.

Poté, co Sociálně demokratická strana vyhrála volby v r. 1982, přijal parlament v prosinci následujícího roku návrh na zřízení fondů s tím, že bylo zřízeno pět "fondů pracujících". Parlament návrh přijal bez ohledu na silnou kritiku opozice. Bylo organizováno mnoho protestních akcí, zřízení fondů bylo označeno za další koncentraci moci ve švédské ekonomice.

Dřívější ministr financí Gunnar Strang² jednou řekl, že cit.: "Budeme socializovat ekonomiku krok za krokem, ale nemáme potřebu provolávat tomu slávu do té doby, dokud může dojít ke snadné dezinterpretaci". Systém "fondů pracujících" byl jedním z kroků k socialismu. Firmy vytvářely zisky, které pak byly vyvlastněny a použity při skupování podniků - od této chvíle ve správě odborů. Toto je patrně nejlepší příklad strategie nové levice: "pomoci" podnikům k jejich socializaci, k ziskům, které financovaly výstavbu sociálního státu. Byla to velmi chytrá strategie. Kriticismus tohoto druhu návrhů byl snadno opomíjen jako dů-

kaz neochoty velkých podniků ke spolupráci na demokratizaci společnosti.

"Je rozumné, že vláda používá mocných prostředků k převádění příjmů a bohatství od individuí a podniků k jednotnému typu organizace - fondů, kontrolovaných odbory, které stojí mimo demokratickou politickou kontrolu?" zeptal se jednou prof. Assar Lindbeck. Nebylo mnohem rozumnější vytvořit podmínky a usnadnit individuu dosáhnout "šťěstí jen pro sebe"? Volba, která byla vybrána, nerozšířila vlastnictví a ani neusnadnila tvorbu kapitálu: místo toho byly vytvořeny fondy, záhadné pro demokratickou kontrolu. Fondy se staly centry koncentrované moci, mnohem silnějšími než byla kterákoliv ze starých rodin, tradičně dominujících ve švédském průmyslu a obchodě. Ke komu se bude nespokojený dělník obracet? K odborům? K politikům? K vlastnímu podniku? Neočekávanou překážkou je, že všechna tři místa mohou být obsazena stejným člověkem, nebo dokonce přinejhorším všichni tři představitelé těchto míst budou součástí stejné sítě, budou velkými přáteli.

1976 - 1982 Nesocialistická mezihra

70. léta jsou charakteristická všeobecnou stagnací. Dvě ropné krize (1973 a 1979 - 1980) přispěly rovněž k formování nejistého ekonomického okolí. Hospodářské obtíže vedly k politickým nepokojům, Sociální demokracie prohrála ve všeobecných volbách v r. 1976 a poprvé po padesáti letech byla vytvořena nesocialistická vláda.

Náznaky hospodářského poklesu se projevíly již ke konci 60. let. Dynamika míry růstu se pozvolna snižovala současně s tím, jak se začal rozpadat trh pracovních sil. Mezi dělníky se rychle rozšířila nespokojenost v důsledku nízkých přírůstků mezd, které byly prosazovány odbory. Mzdové náklady v průběhu let 1974 - 1975 vzrostly o více než 40 %, což nemělo v historii obdoby. V téže době začalo být citelné drastické zvýšení cen ropy.

Švédská ekonomika se rapidně zhoršovala. Zatímco obyvatelé trpěli nezaměstnaností a inflací, politici vysvětlovali krizi jako pouze přechodný jev, způsobený podmínkami obchodu, což by mohlo být překonáno politickou cestou. Krize však nebyla pouze výsledkem všeobecné recese, byla způsobena také strukturálními problémy švédské ekonomiky. Tradiční švédský těžký průmysl, který zaměstnával mnoho pracovníků, se nemohl vyrovnat s novou konku-

renční situací. V Brazílii vznikly nové doly, které prodávaly za nižší ceny než švédské doly. Asijský textilní průmysl využíval nízkých nákladů na pracovní sílu: tyto náklady byly pouze zlomkem při srovnání s náklady ve Švédsku. Loděnice v Japonsku a Jižní Korei prodávaly lodě za ceny mnohem příznivější než švédský protějšek a když si všimneme technického vybavení, švédské výrobky nebyly ani mezi nejlepšími, ani mezi nejlevnějšími.

Politici se však domnívali, že krize odeznívá. Podle Keynesovy teorie politické ekonomie, již švédská vláda aplikovala již od počátku 30. let, se taková krize mohla přeměnit ve vítězství tím, že bude podporován veřejný sektor, jež nejvíce těmito problémy trpí. V průběhu 70. let se promrhaly miliony a miliony tak, že byly vynaloženy na podporu sektorů, které měly těžkosti. Tehdejší ministr průmyslu Nils G. Askling působil na své ministerstvo asi jako lékař. Loděnice, právě tak jako ocelářský průmysl, může sloužit za příklad průmyslového odvětví, které mohlo být udržováno při životě pouze uměle. Tato politika nakonec vedla k deficitu státního rozpočtu a trvalo téměř desetiletí, než byl splacen. Nakonec se všechno úsilí ukázalo jako marné. Dnes již švédský loděářský průmysl v podstatě neexistuje a ocelářský průmysl prodělal velmi bolestivé strukturální změny.

Nesocialistické vládní období je charakteristické ekonomickou krizí obrovských rozměrů. Ale jak již bylo řečeno dříve, první znaky krize byly zřejmé již ke konci 60. let. Nesocialistické strany musely rovněž počítat s jednotou sociální demokracie i s odbory, které se snažily vládu politickou cestou i jinými způsoby podkopat. V boji za politickou moc se stávaly stávky stále častějším prostředkem. Vládní strany měly několik nepohodlných společníků, které působily jako rozkladné prvky a vedly k několika kabinetním přeskupením (uvedme např. jadernou energii). Dodejme, že nový ministerský kabinet měl nedostatečné zkušenosti s vládou. K tomu se přidružily i obtíže se zaměstnanci veřejných služeb s přizpůsobováním se nové politické situaci. To vše nakonec vedlo k přesvědčení, že vytvořit cosi jako konzistentní nesocialistickou politiku ve Švédsku je nemožné. Toto období může být nejlépe charakterizováno jako interregnum sociálně demokratických pravidel ve Švédsku.

1982 - 1990 Politika "třetí cesty"

Ve všeobecných volbách v r. 1982 získala Sociální demokracie opět moc a iniciovala novou ekonomickou politiku. Předpokládalo se, že "třetí cesta" bude úspěšná v těch oblastech, kde jiní zatím pohořeli. Třetí cesta byla alternativou jak čistému kapitalismu, tak i čisté verzi plánované ekonomiky. Prostřednictvím politiky "třetí cesty" mělo Švédsko najít vlastní cestu z krize. "Třetí cesta" měla nalézt lék proti inflaci a porazit ji, měla pomoci splatit rozpočtový deficit a současně dosáhnout téměř nulové nezaměstnanosti. Na počátku šlo všechno hladce. Devalvace umožnila růst celkem o 27 % (v r: 1981 - 82). Společně s mezinárodním boomem a poklesem ceny ropy umožnila splatit dluh a udržovat kontrolu nad nezaměstnaností. A dokonce ještě více - vláda zrušila některé podpory průmyslu a pracovní síly byly převedeny do veřejného sektoru.

Inflace se stávala stále těžším břemenem. Nedostatek pracovních síl, k němuž došlo v důsledku jejich převedení do veřejného sektoru v polovině 80. let, způsobil růst mezd, který pak roztáčil inflaci. Vysoká míra inflace znamenala, že cíle devalvace byly úspěšně ztraceny, zatímco současné zřízení fixního devizového kursu vedlo ke kompenzaci vysoké úrokové míry.

Čas, který Švédsko mělo k nastartování ekonomiky, byl promrhán. Za rohem opět stojí růst nákladů a ekonomická krize. Samozřejmě, že vždy ještě existuje možnost opět devalvovat, ale taková cesta by již nevedla k vyřešení značných strukturálních problémů švédské ekonomiky a z tohoto pohledu by tedy byla nevhodná. Během 80. let se produktivita nezvyšovala v potřebné míře. Monopol veřejného sektoru sociálního státu zafixoval takový stav, proti němuž nemohla nic dělat ani sociální demokracie.

Ještě jednou jsme se ubezpečili, je to jediná věc, kterou můžeme s určitostí tvrdit, že současné období nebude tak příznivé, jako byla 80. léta. Nebudou ani nízké ceny energie, ani mezinárodní boom. Švédsko bude muset velmi moudře vybrat další cestu rozvoje, jinak může shledat, že je konkurencí zcela odříznuto.

3. ZÁKLADNÍ PROBLÉMY

Veřejný sektor

Na začátku 30. let, kdy začala být švédská "střední cesta" velebena, náklady na veřejný sektor činily zhruba okolo 20 % z hrubého domácího produktu. O 60 let později činily již více než 2/3 z hrubého domácího produktu.

Obrovské rozšíření veřejného sektoru má několik důvodů. Poválečné Švédsko nebylo poškozené, průmysl zůstal nedotčený, populace neutrpěla hrůzami války a navíc mělo bohaté přírodní zdroje. Toto všechno vytvořilo základ bezprecedentního ekonomického a technického růstu, jež vytvářel předpoklady výstavby sociálního státu. Během tohoto období sociálně demokratičtí politici vyvolali náladu a současně i našli podporu lidu pro své ideje. Bylo jim dáno, jako vládnoucí straně, přerozdělovat rostoucí bohatství.

Během 50. let první ministr Tage Erlander⁷⁾ zvažoval společně s představiteli obchodního světa, jaké okolnosti by mohly vést k prosperitě a jejímu růstu. Někteří autoři popsali schůzky ve vládním konferenčním středisku Harpsud jako hledání cesty, jak se vyhnout riskování s ovocem, jež přináší pracovní síla a jak vysvětlit, proč by toto ovoce měli sklízet politici. Obchodní svět to vše přijal.

50. léta byla rovněž desetiletím, kdy se začalo pochybovat o tom, že by vůbec ještě někdy mohla být vytvořena nesocialistická vláda. Zdálo se to již nemyslitelné. Obchodní svět si udržoval odstup od pozice stále větší a větší. Udržoval si především schopnost spolupracovat s vládou, což se zdálo velmi racionální. Ukazovala se tak tolerance s jedinou alternativou, přijatou k fungování. Kdysi kdosi řekl: "Ve Švédsku může být diskutováno pouze o jediné otázce". Monopol moci a naproti tomu ideje, které jsou morálně či eticky v defenzívě, to patřilo po dlouhé období k hnutí labouristů. Jeden z novinářů deníku Svenska Dagbladet⁸⁾ Anders E. Borg poznamenal, že Sociální demokracie si osvojila nejenom monopol na formulaci problému, ale rovněž i monopol na formulaci řešení. Avšak to není všechno. Politická diskuse se často točila okolo dílčích otázek. Často pak bylo předkládáno pouze jedno řešení, jedna odpověď či jedna skupina názorů. Odváž-

ná nekonvenční cesta k řešení problémů byla přijímána s nedůvěrou, jako neopatrná. To vlastně přetrvává až dodnes. Ti, kteří získávají přízeň voličů redukcemi daní, se nazývají populisty. Ti, kteří chtějí svobodu pohybu pro každé individuum jsou nazýváni egoisty a ti, kteří kritizují systém jako takový, jsou obviňováni z toho, že chtějí položit prosperitu na lopatky. Je vcelku lhostejné, s jakými argumenty přicházejí, jak jsou důrazné či odůvodněné, monopol na formulaci řešení účinně působí na zánik idejí, jež si kladou otázky o švédském modelu.

Sociální demokraté se během 50. let rozhodli, že cesta funkcionálního socialismu je správná a že prakticky všechny oblasti společnosti se tímto mohou stát mnohem efektivnějšími. Cíl spočíval nejenom v tom, že se lidé stanou bohatšími. Řada rozhodnutí provedených sociální demokracií obsahovala v sobě i přesný způsob financování a administrace - cestou daní a politických rozhodnutí a tím, že počet alternativ a svoboda výběru neexistovala.

System veřejného sektoru

Všechny velké programy, které byly instrumentářiem při výstavbě sociálního státu, musely být zaplacený. Od té doby, co politici odsouhlasili všeobecně rozvoj sociálního státu, reformy musely být hrazeny růstem daňového zatížení.

Prof. Knut Wicksell¹¹⁾, jedna z vůdčích osobností v pozadí monetaristických teorií, byl na konci 19. stol. jedním z prvních, kteří se zabývali zdaňováním a úlohou veřejného sektoru z vědeckých pozic. V r. 1896 Wicksell přispěl svojí esejí nazvanou "Finanztheoretische Untersuchungen" k diskusi, jíž můžeme označit za základy vědeckého přístupu k moderní fiskální politice.

Wicksellovy základní myšlenky o zdaňování se zásadně liší od současného charitativního přístupu. Nikdo nemusel platit daně, které by pomáhaly financovat služby, které by nebyly tomuto jedinci prospěšné nebo dokonce stály proti jeho vlastním zájmům. A ještě mnohem více, Wicksell obhajuje, aby dosažená plnoletost byla podmínkou pro zvyšování daní a rovněž hledá alternativní cesty financování. Silou svých argumentů dokazuje, že povinnost poskytnout lví podíl ze svého příjmu na to, aby bylo vystavěno veřejné koupaliště a naše záliba se koupat nemají konec konců vůbec co dělat s morální nadřazeností proto, že se většina rozhodla koupaliště postavit.

Wicksell rovněž konstatoval, že: "Vláda více nebo méně zabezpečuje své zájmy a pokouší se získat ekonomické výhody, hlavní důvody tohoto zájmu tkví v jistých vládních činnostech .....a jsou spatřovány nejenom v tendenci k přeceňování svého významu pro zabezpečení zdraví lidí, ale v důvodu své vlastní existence, její opodstatnění se bezprostředně dotýká vlastní existence".

Tendence k expanzi je veřejnému sektoru vrozená. Teoretici public choice, jako je např. James Buchanan (nositel Nobelovy ceny z r. 1986), Gordon Tullock a další analyzovali tyto teorie. V této souvislosti prof. Alan Peacock, velmi známý ekonom, teoretik v oblasti public choice, ve své přednášce dne 17.8.1989 ve Švédsku uvedl, že "pouze důkladná redukce veřejného sektoru může vytvořit prostor pro nezbytnou redukci daní".

Korporativismus jako metoda

"Jak snad vyplývá ze všeho, co jsem už řekl, zdá se mi, že všichni - ať žijeme na Západě či na Východě - máme před sebou jeden základní úkol, z něhož by mělo vše ostatní vyrůstat. Tímto úkolem je bděle, rozmyslně, pozorně, ale zároveň s plným sebenásazením čelit na každém kroku a všude iracionálnímu samopohybu anonymní, neosobní a nelidské moci .....

Václav Havel: "Politika a svědomí", 1984

System regulací často vede k vytvoření tzv. železného trojúhelníku, kteří tvoří politici, veřejní činitelé a skupinové zájmy. Všichni mají společné to, že chtějí zabezpečit a rozšiřovat svůj systém. Centrum moci, které by mělo všechny tyto zájmy vyrovnávat a kontrolovat, se postupně rozvíjí ve vlastní entitu. "Místo dynamického fungování tržní ekonomiky řízené "neviditelnou rukou" se rozvíjí statická a korupční ekonomika řízená "neviditelným potřásáním rukou náhradníků" jak uvádí velmi trefně Anders Johnsson.

Švédský korporativismus lze postřehnout v procesu provádění různých rozhodnutí. Existuje téměř nekonečný počet orgánů, výborů, úřadů či městských podniků, které jsou určeny k rozhodování a které jsou řízeny nejrůznějšími sektory a organizacemi. Rozhodnutí jsou tak prováděna nikoliv na základě mínění a požadavků voličů, ale na základě toho, že tito představitelé mají jisté zaměstnání a jistou profesi.

Šéfové velkých organizací se často rozhodují bez ohledu na

odlišné mínění svých podřízených. Fakt, že různé otázky jsou řešeny nikoliv demokraticky zvolenými orgány, ale nakonec pouze vedením organizace, je často diskutován. Kdybychom řekli, ať jisté organizace mají aktivní vliv na rozhodování na úkor jiných, tzn. ať různé společenské skupiny mají nerovnou míru vlivu, zdálo by se nám to amorální, zřejmě by taková úvaha byla hodna pokárání i z politického hlediska. Avšak Švédsko se v celém svém poválečném období vyvíjelo tímto směrem.

Byly zpracovány důkladné výzkumy o úloze "švédských organizací". Tzv. "lidová hnutí" tradičně zaujímala silnou pozici, významná rozhodnutí nebylo možné provádět bez předchozí konzultace s těmito organizacemi. Avšak většina z nich je spojena politicky. Např. odborové hnutí je zcela neoddělitelně spojeno se Sociálně demokratickou stranou.

Dalším příkladem je Národní důchodová organizace (PRO), v jejímž výboru pracuje několik bývalých členů parlamentu - zástupců Sociálně demokratické strany. Totéž lze říci např. o organizacích pro tělesně postižené, o protialkoholickém hnutí či o sportovních asociacích. Levé křídlo socialistických a komunistických stran se vynasnažilo, a v mnoha případech úspěšně, proniknout do mírového hnutí a do hnutí ochránců přírody. Ústředí Sociálně demokratické strany má tradičně dobré vztahy na různé organizace sdružující farmáře či venkovské obyvatelstvo.

Nehledě na skutečnost, že svoboda stran a asociací byla zakotvena v ústavě, stále platil princip jisté "kolektivní věrnosti" k sociálně demokratickému hnutí. To znamená, že jestliže jste vstoupil do odborů, současně jste se stal členem Sociálně demokratické strany, a to dokonce aniž byste vyjádřil přání stát se členem této strany. Ekonomika země byla ovlivňována zevnitř prostřednictvím těsných vztahů sociální demokracie a obchodních podniků. Labouristům patří jeden z největších švédských maloobchodů "Kooperativa Forbundet (KF)", řetěz obchodních domů jako jsou Domus a Rorum, cestovní kancelář Reso, celostátní pohřební služba Fonus a ostatní společnosti, které jsou velmi významné a silné.

Ve Švédsku existuje jasná tendence politizovat vládní úřady, nehledě na to, že se o nich předpokládá, že mají meritorní význam. Během posledních 5 - 10 let se okolo třiceti bývalých politiků Sociálně demokratické strany stalo generálními řediteli významných úřadů či městských zařízení. Získali vliv např. v Národ-

ním poštovním úřadě, v Kartelovém úřadě, Národním ministerstvu sociální péče, na Ministerstvu školství, Národním ministerstvu kultury, a v několika dalších úřadech.

Reálná moc ve Švédsku dnes patří k síti lidí, kteří se mezi sebou po dlouhou dobu znají a jsou spolu propojeni. Byli vyhledáni v parlamentu, v odborech, ve vládních úřadech či ve vládní administrativě. Bývalý člen parlamentu profesor Bo Sodersten¹²⁾ poznamenal ve svém článku v Dagens Nyheter¹³⁾ uveřejněném dne 2. července 1987: "Získali jsme velmi omezenou politickou moc - elitu, která jedná ve stále těsněji spojených komorách. Významné politické instituce, jako je parlamentní část Sociálně demokratické strany, v podstatě nefungují jak by měly, ale jen potvrzují rozhodnutí, která již byla učiněna. Opozice je slabá a jen zřídka může nabídnout reálné alternativy. To umožňuje prosadit často nekonzistentní a populistickou politiku, vyhýbajíc se našim skutečným problémům."

Přijetí výzvy - dva příklady

"Člověk, který má moc, nezmění své různé názory - zjemní je. A nakonec bude úspěšný při přetváření národa na stále povolnější a tvrději pracující zvířata, jichž je pastýřem".

Alexis de Toqueville 1805 - 59, francouzský ministr zahraničních věcí

Jak zareagovali představitelé odosobněné moci, když byli konfrontováni s opozicí skupin, jež nepatří do sféry vládního vlivu? K takové situaci nedochází příliš často - ale můžeme uvést dva příklady. Dvě hnutí - branců a studentů.

Na konci 60. let vznikla mezi mladými lidmi jistá rozmrzelost. Byli "přečrmeni" tím, co chápali jako pokrytectví starších a požadovali radikální řešení problémů tehdejší společnosti. Branci požadovali možnost vyjádřit se k různým problémům a spoluúčast při rozhodování o ekonomických a sociálních otázkách. Atmosféra plná vzájemné netrpělivosti nakonec vedla ke stavu, kdy vláda téměř ztratila kontrolu nad celým hnutím. Pravděpodobně jediná přijatelná alternativa řešení, totiž přijmout požadavky branců, byla přijata. Byla vytvořena ústřední organizace s odpovídající autoritou, byl vytvořen systém podpor a finanční spoluúčasti a byla umožněna spoluúčast při rozhodování. Bylo uspokojeno

no mnoho ekonomických a sociálních požadavků.

Ne déle než do roka vláda utišila dříve tak hlučnou opozici a vytvořila další "organizaci Švédska" - dnes známou pod názvem Ústřední švédská rada branců.

Jednotné studentské odbory Švédska (SFS), které byly založeny v roce 1921, byly původně něčím jako kooperační organizací, předurčenou k zajišťování různých mezinárodních studentských akcí. Vývoj byl podobný, jako u hnutí branců. Na konci 60. let, radikalismus, který měl svůj původ ve studentských nepokojích ve Střední Evropě, se rychle rozšířil i do Švédska a vláda se dostala do obtížné situace. Byla obsazena budova Stockholmské studentské unie a bývalý představitel SFS, pozdější ministr školství, Olof Palme vedl těžká jednání.

Dnes, jak Rada branců, tak SFS jsou již úplně neškodné. Vzrušující radikalismus byl účinně odzbrojen, dnes vede k zamyšlení pokud jde o rozpočet a diskuse týkající se návrhu rozpočtu. Dokud jsou obě organizace závislé na státu, nikdy nebudou nekontrolovatelné v kritice moci, která zde je. Nebudete přece bít ruku, která vás krmí. Stát jim poskytuje všechnu podporu - peníze, úřady, jistou míru vlivu - a to vše garantuje, že řád věcí zůstane zachován.

I když podřazenost různých organizací není vždy tak evidentní jako v případě těchto dvou, existuje mnoho dalších organizací, které byly více nebo méně donuceny k pragmatickému jednání místo toho, aby si zachovaly vlastní principy. "Spolurozhodování" a podpory byly obvykle příliš lákavé. Tyto výhody vedly obvykle k narůstání loajality. Tím, že vláda poskytovala pohodlí a sociální podporu, staly se tyto organizace postupně na vládě zcela závislé a zapomněly na své revoluční dědictví. Možná, že se zdá, že se často manifestuje a demonstruje, ale křik nezní již tak hlasitě, jako tomu bylo dříve, argumentace je mnohem slabší a požadavky jsou prezentovány elegantně a byrokratickou cestou.

Švédská ekonomika dnes - všeobecné daňové zatížení

"Vsadili jsme na jednu cestu, která zachovala cíle socialismu, ale zvolili jsme jiné alternativy, abychom jí dosáhli, než je socializace výrobních prostředků".

Prof. Gunnar Adler - Carlsson¹⁴⁾

Je zajímavé zabývat se švédským modelem rovněž z ekonomického hlediska. Fungovala skutečně hospodářská politika "třetí cesty"? Abychom mohli uspokojivě odpovědět na tuto otázku, budeme muset věnovat pozornost vývoji některých ekonomických faktorů, které stojí v centru těchto souvislostí.

Cílem hospodářské politiky "třetí cesty" bylo dosáhnout nejenom vysoké míry růstu, ale současně redukovat inflaci a udržet pod kontrolou nezaměstnanost. Také se předpokládalo, že se podaří udržet, resp. zmírnit sociální nerovnosti, že se umožní každému vést život v "rovnosti, solidaritě a bezpečí". Aby bylo možné dosáhnout těchto cílů, byla propracována hospodářská politika, jejíž všeobecnou linii nyní popíšeme.

Jádrem sociálně demokratické verze sociálního státu je existence rozvinutého veřejného sektoru. Je to právě veřejný sektor, který má být nositelem tzv. "vyrovnávací politiky", jež by měla skoncovat se sociálními nerovnostmi. Před ně byl postaven úkol - plánovitou cestou poskytnout všem obyvatelům stejnou "míru péče".

Obróvské výdaje na veřejný sektor byly motivovány přísně ekonomickým hlediskem. Lord Keynes¹⁵⁾, pravděpodobně nejvlivnější ekonom 20. století, nastiňuje ve své "Všeobecné teorii" (1936) řešení hospodářských problémů způsobených ekonomickou krizí ve 30. letech.

Keynes kladl důraz na stranu poptávky ve své teorii. Stimulací poptávky, zejména prostřednictvím růstu veřejné spotřeby, se předpokládalo, že bude nalezena cesta z ekonomických chmur. Politické řízení ekonomiky by mělo umožnit vyrovnat cyklickou fluktuační a minimalizovat negativní účinky recese.

Až do 80. let ekonomy nenapadlo zabývat se naopak stranou nabídky. Na rozdíl od Keynesa věří někteří ekonomové, že nabídka by mohla koncentrovat faktory, které jsou instrumentální pro tvorbu nabídky produkovaného zboží a služeb. Abychom mohli ovlivnit motivační síly, které stimulují tvořivost, invenci a výrobu, je nezbytné obrátit se k individu, k obchodníkovi, k podnikateli a finančníkovi.

Byly to však právě ideje lorda Keynesa, které rozhodujícím způsobem ovlivňovaly myšlení politiků i obchodníků při tvorbě modelu švédského sociálního státu. Lze přičíst na vrub expanze veřejného sektoru, že se stále zvyšovalo daňové zatížení, neboť všeobecný daňový tlak byl nezbytný pro jeho financování.

Následující tabulka ukazuje, jak se všeobecné zatížení daněmi rozvíjelo ve 20. století.

Daň jako procentuální podíl na hrubém národním produktu v období let 1900 - 1989

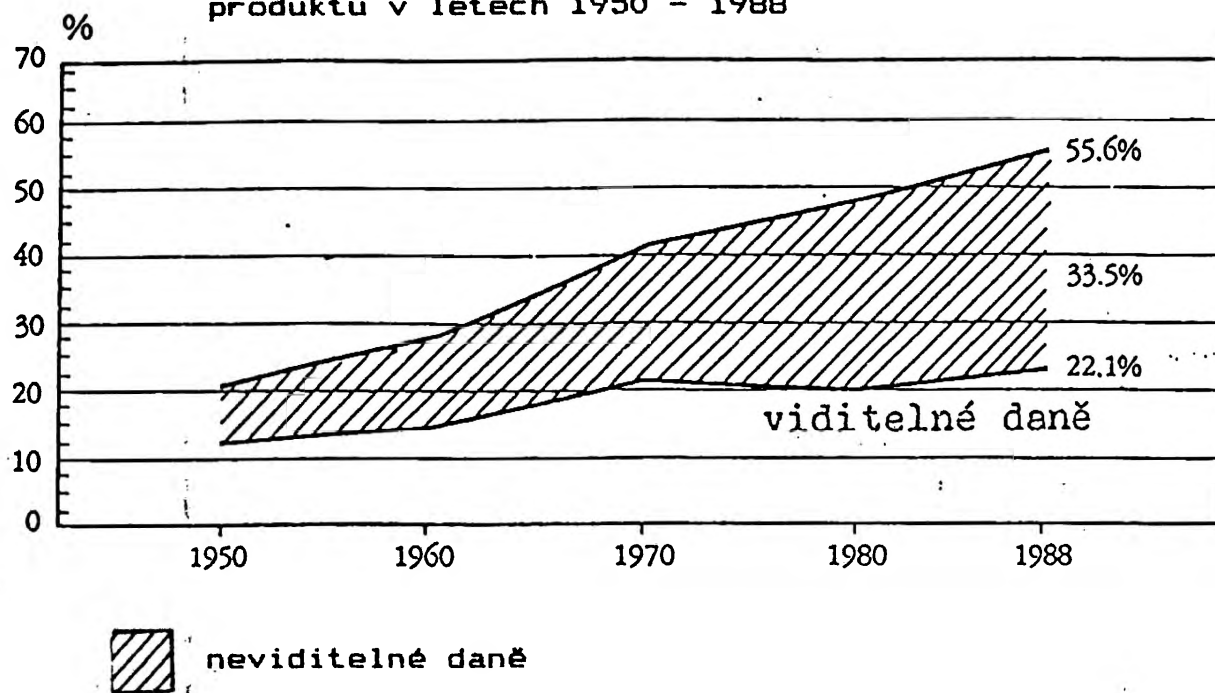
<u>Rok</u>	<u>%</u>	<u>Rok</u>	<u>%</u>
1900	7,6	1970	40,9
1910	7,9	1972	42,9
1920	9,7	1976	48,6
1930	9,9	1978	50,9
1940	14,8	1980	49,3
1950	21,0	1982	52,9
1960	28,7	1984	50,6
1964	32,9	1986	52,9
1968	39,2	1989	55,8

Zdroj: Nordling, Danne, Skattetryk och stattepolitik, 1989

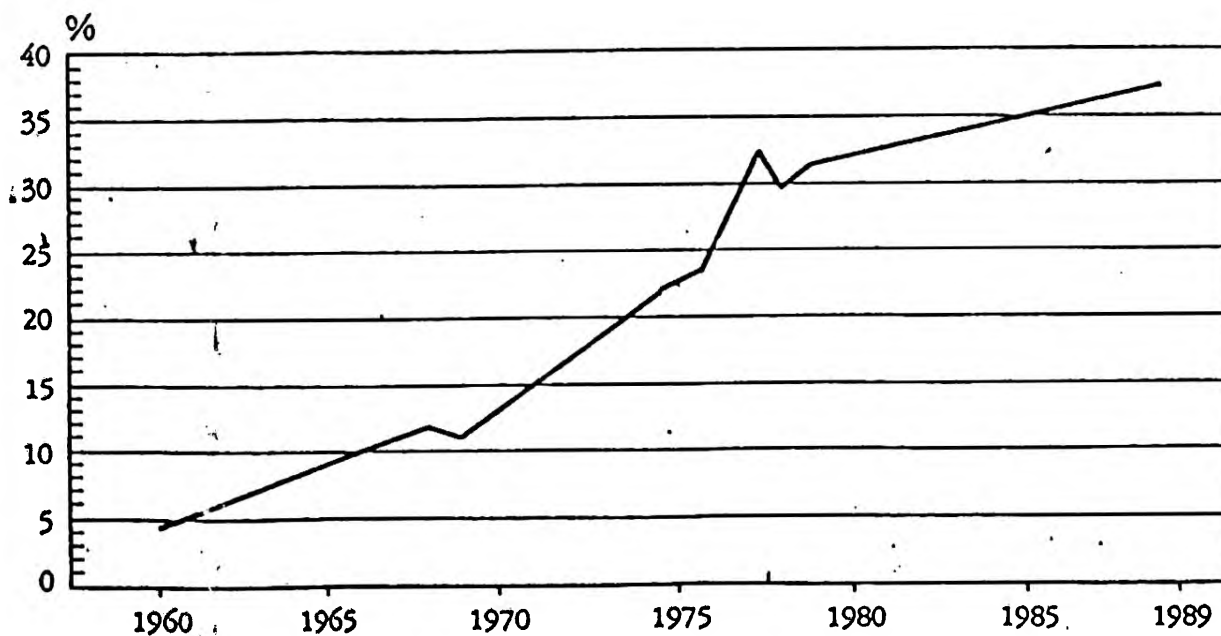
Stále větší a větší podíl z daňového zatížení je tvořen "neviditelnými" nebo utajovanými daněmi, zejména formou placení daní a systémem VAT, který přikládá v posledním desetiletí značnou váhu růstu důchodových daní. Důchodová daň (tj. "viditelná" část daně z příjmu) tvoří pouze asi 20 % z daní vyjádřených jako procentuální podíl na hrubém domácím produktu. Tzn., že představuje méně než 50 % z celkových placených daní. Zbývajících 50 % tvoří nepřímé zdaňování.

Z politického hlediska bylo mnohem snadnější zvyšovat "neviditelné" daně. Růst daní placených z mezd (tj. daní, které hradí podniky z částky vyplacených mezd) neprochází peněženkou. Zaměstnanec se ve většině případů bezprostředně nedotýká, neboť se dařilo zachovat nárůst reálných mezd. Místo zaměstnanec je to podnik, kterému se snižovala míra zisku, z něhož tuto daň musel platit. Následující graf ukazuje, jak se vyvíjely přímé a nepřímé daně od r. 1950 dodnes.

graf 1 - viditelné a neviditelné daně jako % na hrubém domácím produktu v letech 1950 - 1988

graf 2 - daně jako % podíl na mzdách v letech 1960 - 1969

Zdroj: Danne Nordling, Stockholm. Skattetryck och skattepolitik, 1989

Veřejný sektor

Švédsko je držitelem i jiných rekordů. Počet zaměstnanců ve veřejném sektoru převyšuje více než dvakrát průměr vyspělých průmyslových zemí (měřeno jako počet zaměstnanců ve veřejném sektoru na 1000 zaměstnaných celkem). V poměru k počtu obyvatel je zde největší veřejný sektor na světě.

Na 1000 výdělečně činných zaměstnanců připadá 350,35 zaměstnanců ve veřejném sektoru, tzn. např. ve veřejných úřadech, v městských zařízeních, v místních radách apod. V tomto čísle nejsou zahrnuti zaměstnanci státních podniků. V r. 1970 činil tento podíl 21 %. Srovnáme-li Švédsko se statistikami uváděnými pro vývoj zemí EHS, kde v r. 1970 činil přibližný průměr 20 %, na rozdíl od nepatrného 5 % zvýšení v těchto zemích, došlo v průběhu 15letého období ve Švédsku ke zvýšení o 15 %.

Můžeme uvést dva důvody, které takový skok ovlivnily. Jedním z nich je budování sociálního státu. Jak jsme se již zmínili, již v prvním stádiu bylo rozhodnuto o tom, jak by měly být výsledky dosahovány a rozdělovány, že mimořádnou úlohu bude mít právě veřejný sektor. Nezbytnou podmínkou rozšiřování veřejného sektoru, služeb, které jsou jeho prostřednictvím poskytovány všem obyvatelem, je pak zvyšování počtu pracovníků.

Myšlenka lorda Keynesa, zaměstnat v období recese zvýšený počet pracovních sil a zamezit tak nezaměstnanosti, bylo dáno za pravdu. Předpis lorda Keynesa však nevylučoval, že po skončení recese by se tyto pracovní síly neměly vrátit do soukromého sektoru, kde je poptávka po pracovní síle něčím přirozeným a nepotřebuje umělou podporu.

To však nebyla cesta uplatněná na švédském trhu s pracovními silami. Naopak, celkový počet zaměstnanců ve veřejném sektoru se v průměru zvyšoval o 2 % ročně od r. 1970 až dodnes. Obchodní svět přihlížel k tomuto vývoji a hodnotil jej jako provázek do hrobu švédského hospodářství.

Základní problém švédské ekonomiky

Když je poptávka po pracovní síle v soukromém sektoru vysoká, podniky, aby přilákaly nové pracovníky, musí platit vyšší mzdy. Produktivita musí růst tak, že růst mezd je pro podnikatele

stále ještě přijatelný.

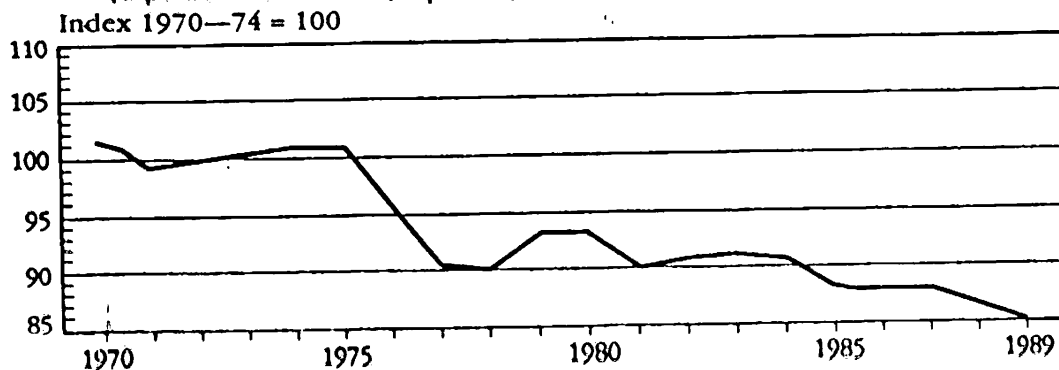
Tzv. "rovnostářská" mzdová politika byla ve Švédsku jedním z charakteristických rysů trhu pracovních sil. Spočívá na principu rovného odměňování za stejnou práci a vychází z ideje mzdové vyrovnanosti (tím se zde myslí, že skupina lidí s vyššími příjmy má relativně nižší podíl na růstu mezd než skupina s nižšími příjmy). Podniková či oborová specifika, pozice mezi konkurenty, úroveň produktivity či efektivnosti apod. nebyla brána v úvahu.

Poptávku po pracovních silách zvyšoval ve Švédsku i růst veřejného sektoru. Přebytek poptávky se stal jádrem problému, který je nazýván spirálou mzdových nákladů, jehož konec nevidíme. Jestliže soukromý sektor v době obrovského rozvoje trpí nedostatkem pracovních sil, bude lákat pracovníky prostřednictvím mezd. Avšak "rovnostářská" mzdová politika a centrální dohody o mzdách způsobují, že mzdy rostou aniž by docházelo k růstu produktivity práce. A je zcela přirozené, že i velká skupina zaměstnanců ve veřejném sektoru bude požadovat zvýšení mezd na úroveň svých kolegů v soukromém sektoru bez ohledu na růst produktivity práce. Výsledkem je stále rostoucí inflace a pokles reálných mezd většiny zaměstnanců. Sociální demokrat, ekonom Rudolf Meidner v časopise *Tvardrag* 1-89 uvedl: "Reálná mzda je velkým problémem, až dosud jsme nedocílili její úrovně z r. 1975. V průběhu 14 let se švédská reálná mzda nezvyšovala, a to nemá v Západním světě obdoby... Dosahujeme slabého růstu. Jsme těžce zadluženi a nemáme téměř žádné úspory".

Produktivita

V porovnání s většinou konkurentů, produktivita práce ve švédském průmyslu klesla od r. 1970 o 16 %.

graf 3 - Produktivita práce - Švédsko v porovnání se zeměmi OECD (zpracovatelský průmysl)

zdroj: US Department of labour, OECD

Od r. 1983, kdy se začaly zlepšovat obchodní podmínky, švédská relativní produktivita práce klesla o 70 %. Prognóza Konjunkturinstitutet (KI) na rok 1989 ukazuje, že se produktivita ve Švédsku zvýší o 2,2 %, avšak v porovnání s celosvětovou konkurencí to bude znamenat relativní pokles o 1,2%.

Tradiční argument na obhajobu rozvoje veřejného sektoru je ten, že veřejný sektor má vazby např. na školství, tzn. na investice do lidských zdrojů. Vzdělání poskytované státem by se časem mělo projevit v růstu produktivity práce. Ale není tomu tak. V této souvislosti bychom měli poznamenat, že kdyby ekonomický růst byl funkcí růstu veřejného sektoru, potom by se roční růst hrubého domácího produktu v letech 1985 - 89 blížil k 10 %. Roční zvýšení produktivity práce by se pak mělo blížit ke 14 %. To však opravdu není případ Švédska.

Míra ekonomického růstu se nevyvíjela proporcionálně k rozšiřování veřejného sektoru, naopak byla mu velmi vzdálena.

Problém, jak vyřešit rozvoj nákladů, by mohl být řešen několika způsoby. Návrh podporovaný vládou spočívá v koncentraci opatření zaměřených na růst produktivity práce doplněné o utáhnutí si opasků. Za tímto účelem ministr průmyslu zřídil komisi, která se zabývá možnostmi, jak cíl splnit, a krutá realita začala vytvářet konkurenci i uvnitř veřejného sektoru. Hospodářství si utáhlo opasek, aby se ekonomika zchladila. Došlo ke snižování výdajů a začaly být uplatňovány i další způsoby prosazování hospodárnosti a jiné antiinflační prostředky. Významnou součástí stabilizačních pokusů vlády byly i rozpravy s představiteli trhu pracovních sil.

V polovině r. 1990 lze konstatovat, že švédský model stojí pravděpodobně před kolapsem. Poté, co se nepodařilo udržet kontrolu nad vývojem mzdových nákladů cestou dohody s představiteli zaměstnanců, vláda se pokusila přejít na krizový plán, který mimo jiné sestává i ze zmrazení mezd, cen a důchodů. Předpokládalo se, že toto opatření by mělo být v platnosti do r. 1991 a že by se mělo stát prostředkem pro zlepšení hospodářské situace Švédska. Tento plán však narazil na zuřivý odpor opozice a vyústil v kabinetní krizi.

Existuje i jiný způsob, jak řešit dané problémy. Někteří ekonomové doporučují zvýšit nezaměstnanost a skoncovat s regulací trhu pracovních sil. Rovněž tak by měla být zapomenuta rovnostářská politika v odměňování, jednotlivé podniky by si měly mzdu

stanovovat nezávisle - samy. Tyto myšlenky nebylo možné až dosud prakticky obhájit. Regulace byla prostředkem k dosažení rovnosti a spravedlnosti a současně i k udržení silné pozice, kterou tradičně švédské odbory mají.

Deregulace trhu a zmenšení veřejného sektoru by umožnilo vládě vyhnout se současným problémům, charakteristickým pro "třetí cestu". Současně by mohla snížit i ohromné daňové zatížení a tím prospět celému švédskému hospodářství. Existuje jenom jedna alternativa ke "třetí cestě" a tou je tržní ekonomika (nebo chcete-li: kapitalismus). Tuto alternativu popisujeme v naší eseji na konci.

Proměna

Je všeobecně známé, že subvence plodí další subvence a že regulace plodí větší regulaci. Tak tomu bylo, je a bude. Zásahy do fungování ekonomiky budou, a je jedno, zda jsou prováděny s dobrými úmysly, vždy přinášet nové a nové poruchy, které pak následně budou vyžadovat nové regulace atd. atd. Lidé jsou však trpěliví a nedělá jim velké problémy přizpůsobit se nepříznivým podmínkám. Pochopí, jak systém funguje a jak jej obcházet.

Transformace je změna systému, znamená rychlou a nezbytnou změnu, která je požadována všemi. Představovat si něco jiného by bylo naivní. Transformace, proměna, je složitý proces, kdy cílům musí být dána přednost před současností. Jestliže je prováděna rigidně bez přizpůsobení se konkrétním podmínkám v přechodném období, shledáme se brzy s farmáři, kteří nepracují, se starými lidmi, kteří se musí stěhovat do levnějších bytů, se zaměstnanci veřejného sektoru, kteří obtížně hledají jinou práci. Problémů v období konverze bude mnoho.

V této souvislosti bychom měli připomenout, že změna systému je mnohem snadnější v období mohutného hospodářského rozvoje. Příkladem země, která prošla drastickými nezbytnými změnami a deregulací ekonomiky, je poválečné Německo. Silnou západoněmeckou ekonomiku se podařilo vybudovat právě díky těmto změnám, ale i díky silnému ekonomickému růstu země.

Problémem současného Švédska však je, že zde neexistuje síla, která by švédský model dokázala transformovat. Na zemi dopadly ty nejhorší účinky, které přináší monopol. Řešení, která již byla dříve přijata a nyní se ukazují jako neproveditelná, nemohou

být nahrazena žádnou alternativou, neboť žádná jiná, politicky reálná alternativa, neexistuje. To je dnešní situace, možná s jedinou výjimkou - Stranou životního prostředí a tzv. alternativními skupinami, které hledají "zelenou cestu" z těchto problémů. Ochránci životního prostředí požadují k tomu, abychom přežili, nulový hospodářský růst a snížení spotřeby. Ale to je přece přesně to, čím ekonomiky východoevropských zemí dnes překypují. Politika nulového růstu a snižování spotřeby může být do života prosazena pouze mocenskými prostředky (diktátorskými metodami), výsledek se stejně může točit, jak právě postkomunistické země dokazují, proti životnímu prostředí, a to dokonce ještě v tvrdší podobě, než v ostatních zemích. Jednoduše, země si nemůže dovolit vynakládat prostředky na ochranu životního prostředí, když má vážné hospodářské problémy. Mimo to řada ekonomů uvádí, že úsilí na dosažení nulového růstu bude mít za následek, že proplýtváme mnoho zdrojů, které by mohly být prostředkem k dosažení blahobytu. Výsledkem nakonec bude nejenom znečištěné životní prostředí, ale i lidská chudoba a nouze, k nimž dlouhodobě prosazovaný nulový růst povede. V této souvislosti bychom měli připomenout slova ruského dramatika Antona Pavloviče Čechova: "Věřil jsem v pokrok již od svého mládí. Můj rozum mi říká, že pára a elektřina přinesou mnohem více lásky a humanity než střízlivost a odpírání si".

Citace

"Věřím, že jsme nyní již dosáhli nejvyšší možné úrovně zdaňování".

Gunnar Strang, sociálně demokratický ministr financí v r. 1971, kdy daňové zatížení činilo 40,2 % z hrubého domácího produktu.

"Slibujeme, že udržíme daňové zatížení beze změn".

Kjell-Olof Feldt, sociálně demokratický ministr financí v r. 1985, kdy daňové zatížení činilo již 50,1 % z hrubého domácího produktu.

"Slíbili jsme v době, kdy daňové zatížení činilo 51 % z hrubého domácího produktu, že se již nebude zvyšovat. Nebudeme jej tedy zvyšovat".

Invar Carlsson, sociálně demokratický první ministr v r. 1987? těsně před tím, než se daňové zatížení zvýšilo na 55,2 % z hrubého domácího produktu.

Poznámka: v r. 1989 činily ve Švédsku daně z příjmů již 55,8 % z hrubého domácího produktu.

4. ŠVÉDSKÝ MÝTUS

Vývoj mýtu

Spisovatel Milan Kundera píše ve své knize Neuvěřitelná lehkost bytí, že neúspěšné systémy ve Východní Evropě nebyly vytvořeny zločinci, ale "nadšenci přesvědčenými, že objevili jednu a pouze jedinou cestu do Ráje". Stejně tak uvažovali i švédští politici, kteří strávili desetiletí výstavbou švédského modelu. Dokud byl politický konsensus skoro všeobecný, mýtus byl nenapadnutelný.

- Samozřejmě, že všeobecné daňové zatížení je těžké, ale podívejte se, co dostáváte za své peníze - skvělou lékařskou péči, jistoty, výbornou péči o děti! To je obvyklá argumentace těch, kteří obhajují, hledají omluvu pro vysoké daně v sociálním státě.

Kritiků systému bylo jen pár. Ti, kteří se odvážili ptát se na řád věcí, nebyli přijati vlídně, jejich mínění bylo zpochybňováno. Byli považováni za neloajální, egoisty, necitlivé duše. Odpovědí na jejich naléhavé argumenty byly často emocionální výbuchy, obvinění, jimiž vládnoucí strana později získávala v následujících volbách úspěchu. Přehled z července r. 1989 ukazuje, že se zvýšil počet Švédů, kteří považují daně za příliš vysoké, z 54 % obyvatelstva v r. 1985 na 63 % v r. 1989. Současně vzrostl i počet obyvatel, kteří uvádí, že daně jsou neefektivně využívány - ze 30 na 40 %. Švédové se teprve v poslední době začali dotazovat na mýtus, chtějí se vzdát švédského modelu a mají hned několik důvodů, proč tak učinit. Jiným znakem, typickým pro toto období je, že vzrostl počet nerozhodných voličů. Ve všeobecných volbách v r. 1988 více lidí, než kdykoliv předtím, vrátilo volební lístek nevyplněný nebo se voleb nezúčastnilo vůbec.

ZDRAVOTNICKÁ PÉČE

Socializovaná zdravotnická péče

Krizi ve zdravotnických službách je věnována ve Švédsku stále větší pozornost. Seznam čekatelů na operace, např. na výměnu kyčelního kloubu, šedého zákalu či na rehabilitaci po infarktu,

je dlouhý několik let. Nikde v Západním světě není do zdravotní péče vkládáno tolik finančních prostředků, jako ve Švédsku. Vzdor tomu zde není ani nejdelší průměrná délka života, ani nejnižší dětská úmrtnost, ani nejvyšší počet lékařů na hlavu. Co však je největší, nejdelší - to je seznam čekajících pacientů na ošetření. Někteří zemřou dokonce dříve, než se operace dočkají. V jedné ze stockholmských nemocnic (Karolinska sjukhuset) umírá každoročně nejméně patnáct lidí, aniž by se dočkali speciálního roentgenového snímku, který potřebují. Jestliže tedy přežijete dobu čekání na vyšetření, máte šanci, že zemřete ve "frontě" na operaci. Je obtížné odhadnout, kolik lidí umírá každoročně, aniž by se dočkalo své řady na různých seznamech ve švédském zdravotnictví, ale dá se předpokládat, že se jedná o několik stovek pacientů každý rok.

Vlastníky prostředků veřejného sektoru, tedy i zdravotnictví - jsou stát, místní orgány, městská zřízení, tzn. že ti plánují, zřizují a financují zdravotní služby. Podle zavedených definic to tedy znamená, že švédská zdravotní péče byla socializována, a to dokonce i přes to, že si to politici odmítají přiznat. Každý socializovaný systém má obvyklé a přirozené nedostatky. Příkladem je např. dlouhá řada čekatelů na vyšetření, dlouhé seznamy pacientů čekajících na operaci. Jsou výsledkem stejného typu idejí, které způsobují, že lidé v Polsku nebo v NDR čekali popř. čekají na potraviny. Cena socializované produkce je totiž obvykle pod cenou, za kterou by se prodávalo a kupovalo na trhu, tj. cenou, jež by byla výsledkem řešení nerovnováhy mezi nabídkou a poptávkou. Platí, že jestliže je skutečná cena nižší než cena trhu, dojde zcela zákonitě k nedostatku zboží, k frontám na něj.

"Švédská zdravotní služba stanovila ceny na tak nízké úrovni, že pacient platí jenom 10 % ze skutečných nákladů, platba je čistě symbolická a způsobuje, že poptávka roste přes všechny meze", poznamenal ekonom Sven Rydenfelt¹⁴⁾ ve svém článku uveřejněném v časopise SAF - tidningen, v listopadu r. 1989. Největší podíl z dostupných zdrojů spotřebují nakonec lidé, kteří nejsou skutečně vážně nemocní. Když jsou zdroje promrhávány takovým způsobem, ti, kteří opravdu trpí, vážně nemocní pacienti, se nedostanou leckdy na řadu.

Rostoucí zdroje?

Obyklou reakcí na nedostatky ve švédské zdravotní péči je požadovat alokaci dodatečných zdrojů, peněz, do zdravotnické péče. Předpokládá se, že dodatečné finanční zdroje zkrátí dlouhý seznam čekajících, povedou ke zlepšení zdravotní služby.

Určité konkrétní služby by se touto cestou samozřejmě mohly krátkodobě zlepšit, ale problémy vlastní švédskému modelu nebudou jako takové odstraněny, protože za čas se opět objeví. Jestliže se cena čehokoliiv blíží k nule, poptávka bude nekonečná. To platí pro zdravotní péči zrovna tak jako pro auta či zubní pastu.

"Kdyby zdroje růstu prostředků byly určité - určitě bychom se zbavili možnosti vyřešit problémy, které by vyřešeny mohly být, a pak by se nedostatky ve švédském zdravotnictví natolik zvýraznily, že by byly ve srovnání s tím, co máme v paměti, ničím", poznamenal Dr. Sven Rydenfelt, když hodnotil enormní nárůst zdrojů do švédského zdravotnictví, ke kterému došlo během několika desetiletí.

Prof. Bjorn Lindgren z ekonomického institutu v Lundech předložil v r. 1987 zprávu, v níž analyzoval rozvoj sektoru zdravotní péče během období 1960 - 1985. Závěr zprávy je jednoznačný. To, že švédské zdravotnictví trpí nedostatkem zdrojů, není ničím jiným, než mýtem. Naopak. Švédské zdravotnické služby se rozvíje-ly mnohem rychleji než švédské hospodářství jako celek a je to osobní spotřeba, která tento vývoj umožnila.

Počet lidí pracujících ve zdravotnictví se v letech 1970-85 zdvojnásobil, nyní se jedná o 1,5 miliónu zaměstnanců. Měříme-li počet zaměstnanců ve zdravotnictví jako podíl na celkovém počtu pracovních sil v procentech, potom lze konstatovat, že se tento poměr zvýšil v uvedených letech z 9,9 % na 11,1 %. Švédská spotřeba zdravotních služeb se zvyšovala rovnoměrně o 1 000 SEK na hlavu za každých pět let, a to bez ohledu na rozvoj hrubého domácího produktu.

Růst spotřeby zdravotní péče mohl být financován pouze na úkor osobní spotřeby každého jednotlivce. Podíl osobní spotřeby na celkové spotřebě klesal ze 60 % (1965-75) na 30 % v letech 1980-85, zatímco podíl spotřeby zdravotních služeb se na růstu celkové spotřeby zvýšil téměř dvakrát - z 15 % na 30 %. Přesto, nebo právě proto, produktivita práce během posledních 20 let ve

zdravotnickém sektoru klesla o 3,9 %.

Současně si povšimněte nákladů, které jsou způsobeny tím, že existují dlouhé řady čekatelů a tyto fronty. Nejenom, že lidé trpí a mají strach, ale stojí je to také mnoho finančních prostředků. A nejenom je, ale celou společnost. V nemocnici Karolinska ve Stockholmu se čeká na speciální roentgen srdce okolo 7 měsíců, potom se musí čekat ještě dalších 6 měsíců na operaci. Když se již ocitnete na seznamu nemocných, budete čekat 15 měsíců a k tomu musíte přičíst ještě jeden rok rekonvalescenčního období.

Jestliže spočítáme náklady, dejme tomu pro 1 000 pacientů, po dobu 27 měsíců, docházíme k částce zhruba 140 mil. SEK na nemocničních dávkách (tj. 270/den/osoba). K tomu bychom měli přičíst i ztráty pacienta, neboť pravděpodobně ztratil pracovní výkon atd. Podle odhadu švédského deníku Dagens Industri ze 13. 2. 1989 lze kalkulovat takové ztráty 770 mil. SEK na 1 000 pacientů. Celkové náklady tedy činí okolo 900 mil. SEK. Rovněž ze zkušenosti víme, že osoby, které tak dlouho čekají na seznamech na zdravotní péči, se jen zřídka kdy vracejí do zaměstnání, místo toho žádají resp. jsou posíláni do invalidního důchodu.

Závěrem lze konstatovat, že seznamy pacientů jsou obtížným problémem nejenom z hlediska ekonomického, ale i z hlediska humánního.

Mýtus rovnosti

Hlavní důvod, který vedl k výběru takového zdravotnického systému ve švédském modelu bylo, že se předpokládalo, že tento systém bude garantovat stejné podmínky pro každého, bohatého i chudého, starého či mladého. Tedy rovný přístup k dobré lékařské péči pro každého. Výsledkem však je, že všichni stojí před sice stejným, ale špatným zdravotnictvím, všichni čekají ve frontě na dlouhém seznamu pacientů - v tom jsou si rovni.

Existuje něco, co indikuje, že tento model by se mohl vůbec někdy stát realitou? Neexistuje na celém světě žádná země, kde by socializovaný trh skutečně zajistil rovnost jako jeden z charakteristických rysů dané společnosti. Je to přesně naopak. Systémy, které si kladly za cíl vytvářet rovné podmínky pro každého, jsou charakteristické extrémní nerovností podmínek. To platí o sovětské "nomenklatuře", o dřívějších "velkých zvířatech"

v Československu, o tajné policii v bývalé NDR, o pár šťastlivcůch ve Švédsku.

Ve společnosti, kde je nedostatek bytů, dostane se vždy na bohaté. Mohou si koupit domy, apartmá nebo zaplatit na černém trhu pronájem. Ve společnosti, kde je nedostatek potravin, ti, kteří mají hodně peněz nebo dobré kontakty, své problémy vždy vyřeší. I ve Švédsku platí, že zámožní nebo lidé s výbornými osobními kontakty si mohou vybírat. Např. i školu, kterou jejich děti budou navštěvovat (v souladu s konvencí UNESCO z r. 1967). Ve společnosti, kde se uměle vytváří nedostatek, chudí a vyvržení ze společnosti budou vždy dostávat to nejhorší.

Totéž platí i o zdravotní péči. Mezi těmi Švédy, kteří dostávají nejlepší zdravotní péči, jsou lidé žijící v blahobytu, lidé velmi vlivní a ani nás nepřekvapí, že lidé, kteří jsou nějak spojeni se zdravotnictvím - lékaři, sestry, jejich přátelé, rodiny. Normální lidé jsou pak na těch dlouhých seznámech čekatelů a mají velké problémy dostat se mezi vyvolené, neboť seznamy se vytvářejí podle jistých priorit, což je vzhledem k jejich délce nežbytné.

Inger Ohlsson uvedl ve svém článku v deníku Dagens Nyheter ze dne 6. 10. 1989, že priority se staly nezbytnou součástí lékařské péče. Dnes všechna rozhodnutí provádí totiž lékař za zavřenými dveřmi, bez jakékoliv možnosti jeho kontroly. Většina rozhodnutí je pravděpodobně správná, ale některá jsou zcela absurdní. Osoby starší 70 let dostávají druhořadou lékařskou péči nebo dokonce žádnou ve srovnání s mladými potenciálně výkonnějšími obyvateli. Větší priority mají např. sportovci, než pracující v průmyslu atd.

Moc zákazníka

"Nejhörším problémem našeho socializovaného zdravotnictví nakonec není nedostatek a dlouhé čekací listy, ale jeho uboze nízká účinnost", říká Dr. Sven Rydenfelt. Systém, v němž neexistuje konkurence, je odsouzen k tomu, stát se systémem, v němž bude plýtváno v obrovské míře zdroji. Efektivnost socializovaného systému je podle Milтона Friedmana, nositele Nobelovy ceny za ekonomii, zhruba poloviční. To znamená, že stejný objem prostředků vynaložený na zdravotnictví v socialistickém systému by mohl v soukromém sektoru pokrýt dvakrát více pacientů nebo značně

zlepšit lékařské služby.

Můžeme uvést i jiná čísla, která charakterizují podstatně vyšší účinnost soukromého sektoru. Prof. Bo Sodersten¹²⁾, bývalý sociálně demokratický člen parlamentu, řekl v televizním interview (17.8.1989): "Švédský lékař pracuje v průměru 1600 hodin ročně. Americký lékař však pracuje 2800 hodin. Kdyby švédští lékaři pracovali právě tolik času jako jejich američtí kolegové, znamenalo by to, že bychom získali 15 000 nových lékařů. Pak by zde nebyly žádné dlouhé fronty na vyšetření, žádné problémy s našimi zdravotnickými institucemi."

Bylo provedeno i jiné srovnávání. Veřejná nemocnice Karolinska ve Stockholmu zpracuje na kardiologickém oddělení na koronárních roentgenech pět snímků denně. V soukromé nemocnici v Paříži zpracovávají na těch samých zařízeních dvakrát více - 10.

Rozdíl lze plně přičíst moci zákazníka. Pokud je pacient současně i zákazník, má svoji vlastní kupní sílu. Ti, kteří poskytují lékařskou péči, jsou si plně vědomi skutečnosti, že jejich vlastní příjmy jsou závislé na spokojenosti zákazníka, který se k němu bude v případě potřeby vracet. To vede k mnohem efektivnější péči, přináší to mnohem větší výhody než současný systém. Potřeby pacientů jsou v centru zájmu lékaře. To, jak se pacient cítí, je pro lékaře najednou velmi podstatné. Cítí-li se dobře, dostalo se mu patrně dobrého ošetření a péče, kterou potřebuje. K současné situaci, jaká je ve zdravotních službách ve Švédsku, by na volném trhu nikdy nedošlo. Kdyby restaurace, holiči, obchodníci pracovali v obdobném bezkonkurenčním systému, rychle by poznali, že jsou vyřazeni z trhu a jejich činnost by se změnila. Výrobce na volném trhu je závislý na své schopnosti uspokojit zákazníka (v případě zdravotní péče na tom, jak se pacient dívá na ošetření, ale také na způsob, jakým je léčen) svým ziskem.

PÉČE O DÍTĚ

Děti - majetek státu?

"Péče o děti je nejpracnějším, nejdůležitějším a technicky nejnáročnějším obdobím dětské výchovy, je proto velmi vhodné, aby tuto péči prováděli odborníci".

Manželé Myrdalovi

Crisis in the Population Question, 1934

Švédský model měl stejně tak negativní účinky na zdravotnickou péči, jako na péči o dítě. Úvahy o péči o dítě byly ovlivněny racionálním idealismem ve 30. letech, v době, kdy se předpokládalo, že "sociální inženýři" mohou vyřešit všechno správně. Můžeme jmenovat dlouhou řadu oficiálních zpráv, kde se tyto ideály diskutovaly v detailech, metodologicky. Historička Yvonne Hirdmanová je jmenuje ve své knize "Att lagga livet till ratta" - cituje zde např. Výzkumy týkající se příjemců sociálního zabezpečení (z r. 1934), závěrečné výzkumné zprávy Výboru družstevního bydlení v r. 1956. "Tyto oficiální zprávy byly adresovány lidem bez jemnocitu ve stylu kázání ze starých časů", píše Y. Hirdmanová.

Revoluce v normálním životě nebyla něčím, co by bylo dříve speciálně rozhodnuto, byla chápána jako nezbytnost. Mělo být "dáno do pořádku" vše, co se týkalo především žen. Sociální inženýrství nebylo ovládáno vychovanou láskou k lidství, ale naučeným strojovým vnímáním člověka. "Lidé mají být využíváni ke konkrétní činnosti, jsou potřební jako užitečná část sociálního mechanismu budíku, stroje."

V této atmosféře se rozvíjel švédský model péče o dítě. Svoboda výběru byla mimo diskusi. V duchu myšlení manželů Myrdalových byla chápána jako nejvhodnější způsob výchovy dětí. Ženy mohly být využity v sociální mašinérii všude, bez ohledu na jejich vlastní ideje o tom, jak by řád věcí měl vypadat. Jako v Platonově Utopii, byla výchova dětí tak důležitým úkolem, že nemohla být svěřena do rukou rodičů. Místo nich přebírala odpovědnost společnost.

Jesle hrály přitom ústřední roli. Nový pohled na člověka byl v jeslích vštěpován do myšlení dětí a byl transferován do nové generace Švédů. "Měly by být (denní jesle) místem masově organizované výchovy a propagandistického tažení", psali manželé Myrdalovi.

lovi v knize "Crisis in the Population Question" v r. 1934.

Nahlížení na děti, jako na majetek státu, dosud přetrvává. To můžeme nepřímě vidět i z úvah o alternativách péče o dítě. Bengt Goransson, ministr sociálních věcí, tvrdil, že alternativy přinesl sám ďábel. V televizním interview řekl, že jen "pár starých páňů" je s alternativami spokojeno, zatímco rodiny s dětmi nikoliv.

Není to jenom způsob, jakým politici řídí daňovou politiku, není to jenom znatelný přezíravý postoj k rodičům, ale jsou to i jiné obskurní nabídky parlamentního výboru. Např. Anita Perssonová, sociálně demokratická členka parlamentu a předsedkyně parlamentního výboru, když byla dotázána na problém organizace volného času dětí o letních prázdninách, odpověděla resp. poskytla velmi podrobný návrh toho, jak by volný den dětí měl vypadat:

- 7.00 hod. - odjezd městského autobusu do městského denního tábora. Počet dětí 40, 3 táboroví vychovatelé
- 9.00 - hry s míčem, hraní a koupání. Kdyby přišlo, kulturní činnost (např. divadlo nebo zpívání)
- 12.00 - oběd, masové knedlíčky, brambory a salát
- 12.30 - nějaké klidnější činnosti
- 13.50 - volno, plavání
- 15.00 - svačina: sendvič se sýrem
- 16.15 - odjezd
- 16.30 - volno pro činnost s rodinou.

Toto je praktický výsledek idejí, jež se zrodily ve 30. letech. Skupina členů parlamentu se o návrhu poradila a nakonec (s moudrostí sobě vlastní) rozhodla, že děti by měly mít sendvič se sýrem již ve 13.00 hod. Tak toto je švédský model!

Krise v péči o dítě

"Bezpečí individua - nebo přinejmenším pocit bezpečí - se nezvýšilo tím, že bylo svěřeno do rukou státu nebo kolektivu, snížilo se."

Ludwig Erhard, západoněmecký ministr financí v letech 1949 - 63

Péče o dítě, tak jako zdravotní péče, se postupem doby dostaly do Jobrovských potíží. Podle údajů National Central Bureau

of Statistics se počet dětí, čekajících na přijetí do jeslí, zvýšil o více než 3 000 během r. 1989. Dnes již tedy více jak 60 000 dětí se uchází o obsazení téměř 15 000 míst v jeslích (které jsou zřízeny v městských zařízeních nebo v rodinách).

Důvod je samozřejmě stejný jako v případě dlouhých seznamů čekatelů na zdravotní vyšetření. Osoba, která umísťuje dítě do městských jeslí, obdrží nepřímou podporu 50 000 SEK za rok na dítě. Když nemáte štěstí v této jeselské "loterii", můžete si sami platit nelegální dělskou chůvu, nebo zůstat s dětmi doma.

Ti, kteří by rádi zůstali s dětmi doma, mají jen stěží šanci to udělat, protože jim to daňové zatížení neumožňuje. Placením daní totiž každý přispívá na těch 50 000 SEK, které obdrží vítěz "v loterii" a dostane pro své dítě místo v jeslích.

Alternativy existují ty samé, jako pokud se týče zdravotnických zařízení, a mají stejná omezení. Sociální demokraté jsou tak rigidní ve své obraně systému, že všechny alternativy péče o dítě byly zamítnuty.

Teprve na počátku r. 1990 začal ministr sociálních věcí diskutovat alternativní návrhy. Nebylo tomu tak ani z ideologických důvodů, jako spíše z důvodů ekonomických. Jednoduše není možné dosáhnout cíle - slibu pečovat o každé dítě rovným způsobem - v dalších letech.

Odborový ekonom Villy Bergstrom vysvětlil taktiku sociálních demokratů v interview pro deník Sydsvenska Dagbladet dne 10. 4. 1989 takto: "Sociálně demokratická adaptabilita není znakem měkkości.....Ne, nedostatek principů je motivem, pokud realita bojuje proti ideologii."

Dpozice rovněž preferuje doporučení, která se vymykají současnému systému. Byl navržen příspěvek 15 000 SEK na dítě. Cílem je zvýšit možnost výběru rodičů, vytvořit způsob, jak financovat lépe péči o dítě. Je možné, že takové řešení bude nakonec výsledkem reformy v oblasti péče o dítě. Předpokládá se, že tento návrh by mohl zjednodušit systém péče o dítě a přispět tak k jeho větší efektivnosti.

Současný systém je zejména nespravedlivý k sociálně slabým rodinám. Zpráva LO ukazuje, že městské jesle využívají především rodiny, které jsou na tom finančně velmi dobře. Tyto rodiny dove-dou zpravidla mnohem lépe vyjádřit svoje požadavky. Platí zde totiž, co pro protekci ve zdravotnictví. Péče o dítě by měla být dopřána tak, jako každé jiné zboží nabízené na trhu, všem.

Když horníci z Vorkuty stávkovali, protože nebylo k dostání mýdlo, a když švédské ženy v domácnosti protestovaly, protože regulované ceny způsobily nedostatek potravin, protesty nebyly namířené proti zboží, jehož ceny byly stanoveny trhem, ale uměle. Není korektní žádat od chudých, aby podporovali bohaté, zatímco ti ve stejnou dobu soustřeďují své úsilí na vítězství v "loterii" na získání místa v jeslích.

BYTOVÁ POLITIKA

Kontrola nájemného

"Zdá se, že kontrola nájemného je v mnoha případech nejlepší cestou, jak zničit město - kromě bombardování."

Assar Lindbeck, prof. ekonomie.

Kontroly výše nájemného a cen byly od r. 1940 cestou, jak se pokusit úspěšně zavádět všeobecnou sociální politiku na trhu s bydlením a jak splnit cíle sociálního bydlení.

Na bydlení se nahlíželo jako na sociální právo, nikoliv jako na zboží. Cílem bytové politiky bylo subvencovat ekonomicky slabé skupiny obyvatelstva, uspokojit jejich bytové potřeby.

Výsledkem bylo několik bytových krizí. Podle přehledů o švédském bydlení hledalo asi 612 000 Švédů v r. 1989 byt. Když spočítáme počet bytů na hlavu, Švédsko patří mezi země s nejvyšším počtem na světě. Avšak stále ještě ve více jak 84 % měst existuje nedostatek bytů.

Existuje nedostatek na trhu, tzn. na trhu prodávajících. Vlastníci (soukromníci, obec či tzv. poloveřejné domy), drží již předem karty vítězů, zatímco lidé, kteří hledají někde byt, se musí smířit s rolí pokorného prosebníka.

Před časem bylo normální pro každého švédského dělníka vlastnit svůj dům. To však dnes neplatí. Podle zpráv, např. Státního institutu pro výzkum bydlení, se dělníci v posledních deseti letech setkávají s rostoucími těžkostmi, jestliže se chtějí stát vlastníky domu. Žít ve vlastním domě se stalo privilegiem bohatých.

Totéž lze říci o právech v družstevních domech. Bytové družstvo HSB, které bylo původně součástí labouristického hnutí, pro-

dukuje nyní byty pro ty, kteří mají nacpané náprsní tašky, byty nedosažitelné pro chudé.

Podle obhájců sociálního bydlení rozhoduje o rozdělování bytů potřeba a nikoliv peněženka. Ale když je peněženka dostatečně tlustá, vždycky najdete nějaké místo k bydlení. A to namísto chudých, kteří stojí ve frontě na byt vytvořené politiky.

Ve svém velkolepém díle "Human action" rakouský ekonom Ludwig von Mises poznamenal již v r. 1949 o intervenci na trhu, že většinou dospívají ke zcela opačným závěrům, než bylo původně zamýšleno. Tento tzv. Misesův efekt je jasně ilustrován v současných vládních zprávách. Badatel Owe Birgersson ukazuje, že největší podíl z 38 mld SEK, které jsou ročně věnovány na podporu bydlení, obdrží skupiny obyvatelstva s vysokými příjmy. Občané s ročním příjmem mezi 90 000 až 110 000 švédských korun získají v průměru okolo 6 000 SEK ve formě různých podpor, zatímco rodina s příjmem okolo 210 000 SEK dostává ročně nejméně 21 500 SEK. Bohatí jsou podporováni, chudí musí stát ve frontě a čekat.

Nedostatek bytů (uměle vytvořená situace) nutí vládu intervendovat. Byl vytvořen tzv. "program milionu", který sliboval, že bude vystavěn milion nových bytových příležitostí (pro ty, kteří čekají na byt ve frontě). Program společnosti stavěly velmi rychle, byly podporovány vládními půjčkami a dalšími způsoby státní pomoci. Cílem bylo postavit byty rychle, na kvalitu se již tak nehledělo.

Priority, ale jenom pro pár vyvolených

"Na trhu, kde je nedostatek, je tučná náprsní taška vždy aktivem, ale dobré kontakty s lidmi, kteří rozhodují, mohou také způsobit divy. Na dnešním švédském trhu nemá dělník zpravidla ani jedno z toho."

Sven Rydenfelt, sociálně demokratický ekonom, 16. 9. 1987

Praxe upřednostňování velmi důležitých osob (z anglického very important person - VIP) existuje již velmi dlouho. Dr. Sven Rydenfelt varoval před tímto problémem již v r. 1962 v článku nazvaném Sunt Fornuft. Takové praktiky nejsou ničím zvláštním. Privilegia tzv. "nomenklatury" přežívala ve Východní Evropě po dlouhé období.

Systém priorit se s výhodou prosazuje tam, kde existuje ne-

dostatek zboží a je možné jím uspokojit jen omezený počet lidí. Avšak řešení problému nedostatku bydlení cestou priorit může mít za následek jenom to, že obyvatelé jsou rozvrstveni způsobem obdobným, jako ve Východní Evropě. Jestliže bylo původním záměrem vytvořit sociálně spravedlivé podmínky nebo pomoci chudým, potom systém priorit je zcela odporný. Sociální efekt je obdobný, je ekvivalentem sovětské "nomenklatury", kdy vysoce postavení politici, generální ředitelé a ostatní lidé s výbornými známostmi jsou těmi (společně se svými přáteli a rodinami), kteří vždy dostanou přednost před lidmi někde na předměstí nebo na okraji společnosti. Tento přístup naneštěstí stojí švédskou společnost několik milionů švédských korun ročně.

Poslední možnost, kterou mají ti, kteří čekají ve frontě na byt, je tzv. černý trh, který nedostatek vždy ještě prohlubuje. Poptávka převyšující možnosti a pochopitelně i riziko z dopadení způsobují, že cena je stanovena na vysoké konkurenční úrovni, vysoce nad tím, co si může člověk s nižšími příjmy dovolit.

Efektivní cestou k ovlivnění zásoby bytů by bylo nabídnout vše trhu a regulovat spotřebu pomocí např. půjček. Mezinárodní srovnávání velikosti jednopokojových bytů ukazují, že bytové prostory jsou ve Švédsku příliš stísněné a tak se stalo cílem politiků zbavit se malých garsonier. Výhodný vládní úvěr s nízkými úroky umožnil přestavět schéma podmínek, jednopokojové byty zmizely. Toto rozhodnutí nebralo v úvahu skutečnost, že desítkám tisíců mladých lidí je jedno, jaký je mezinárodní standard, raději by dali přednost žít v malém jednopokojovém bytě, než žít léta a léta s rodiči, přáteli či známými.

Tato změna v bytové politice vedla k tomu, že téměř 10 % z celkové populace čeká v dlouhé řadě na bydlení. Prioritu pak má "nomenklatura", která se zde vytvořila. Té je dávana za vinu existence černého trhu s byty, na němž zoufalí lidé zkoušejí nalézt cokoli, kde by mohli bydlet. Na vrcholu všeho stojí státní byrokracie, která činí překážky výstavbě nových budov tak, jako přestavbě starých domů. A to i v době, kdy je celá tato byrokracie k smíchu. Zajímavý je soubor předpisů, který je shrnut v tzv. švédském bytovém standardu. Když tyto předpisy čtete, stěží můžete uvěřit vlastním očím. "Obývací pokoj by měl mít rozměry a tvar takový, aby byl vhodný z různých hledisek. Obývací pokoj musí být široký nejméně 3,6 m, šířka 3,4 m je povolena pouze tehdy, jestliže je delší strana pokoje vybavena okny." Když není dosaženo

standardu, vlastník se teoreticky vystavuje riziku, že jeho obývací pokoj bude klasifikován jako nelegálně postavený a bude nucen jej přestavět. Pod hrozbou pokuty a eventuálního rizika, že bude dům zbourán.

Bývalý člen parlamentu, sociální demokrat Bo Sodersten vypočetl, že kdyby byly ceny pronájmu volné, během 1 - 2 let by fronta čekatelů na bydlení ve Stockholmu zmizela. Počet bytů by se rovněž zvýšil, kdyby bylo povoleno přestavět podkrovní prostory na byty.

Připusťme, že volná tvorba cen by zvýšila nájemné, především v centru měst. Ale také by to vedlo k tomu, že více lidí by našlo místo k bydlení, byty by se směňovaly mnohem rychleji než dnes. Vedle toho je zde patrný i tzv. Misesův efekt, dnes ti, kteří žijí na předměstí, podporují centrum města. Silné lobbistické organizace vlastníků domů a asociace nájemníků udržují současný systém, který jim přináší prospěch.

Hlavní argument oponentů svobodného trhu spočívá v tvrzení, že to budou právě chudí, na které nejvíce dopadne cena neregulovaného trhu. Žádný soukromník - domácí pán - by určitě nechtěl chudé podnájemníky. Tento argument je dalším mýtem, který se nikdy nestane pravdou i kdyby byl mnohokrát opakován.

Sčítání obyvatel v r. 1940 v pěti švédských městech (Norrköpingu, Västerasu, Gävle, Kalmaru a Kristianstadu) tento mýtus vyvrací. V této době nebylo ještě bydlení regulováno státem. Ze všech manželských párů, u nichž byla brána potřeba bytu jako samozřejmost, plných 97 % mělo své vlastní obydlí nebo dohodu. Pro skupinu starších manželských párů to platilo o 78 %, u svobodných (tedy u lidí, pro něž otázka bydlení nebyla nejaktuálnějším problémem) žilo 25 % ve vlastním domě nebo měli smlouvu z první ruky. Žádná sociální politika nikdy nezajistila lepší rozdělování bytů než volný trh.

Na volném trhu s byty, tak jako na každém volném trhu, bude vždy jistá "zásoba", přebytek neobsazených bytů. Každý neobsazený byt způsobuje ztrátu jeho vlastníkoví, což znamená, že vlastník bude akceptovat podnájemníky s nižšími příjmy - lidi, kterým se ani nesnilo o bydlení na trhu, pro něž je charakteristický nedostatek bytů. "Na volném trhu, kde je nedostatek podnájemníků, je lepší mít chudého podnájemníka, než žádného", říká Dr. Rydenfelt.

Ale rozdíly v příjmech budou vždy znamenat rozdíly v úrovni

bydlení. Ti, kteří jsou na tom nejhůře skončí s pro sebe nejatraktivnějším, nejlevnějším bydlením. Sven Rydenfelt pokračuje: "Chudí lidé a chudí hospodáři budou mít na trhu různé problémy. Ale jsou na tom určitě hůře na trhu, pro nějž je typický nedostatek, jako např. na trhu typickém pro švédský sociální stát".

ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA

Drahé potraviny

"Regulace zemědělství a regulace bydlení zničila trhy, které nebylo možné původně charakterizovat jako trhy, které by ve větší míře selhávaly."

Ingmar Stahl, prof. ekonomie

Švédští spotřebitelé musí platit za ceny potravin nejvíce na světě. Nezavinili to však farmáři, kteří by hospodařili méně efektivně nebo hůře než farmáři v jiných zemích. Prof. Olle Bolin ze švédské University zemědělských věd odhaduje náklady spotřebitelů vynakládané na zemědělskou politiku na 6 mld SEK. Neregulovaný zemědělský sektor by mohl podle Bolina snížit ceny o 14 %. Někteří jiní ekonomové odhadují náklady ještě mnohem vyšší - mezi 10 - 15 miliardami SEK.

V článku uveřejněném v časopise Marknadsekonomisk Tidskrift na jaře r. 1989 Bolin píše: "Švédský spotřebitel platí za kilogram hovězích plátek 210 SEK. V Buenos Aires by zaplatil 10 SEK. Neporušený volný trh s možností volného obchodu by měl snižovat rozdíly v cenách a přinést tak prospěch Švédsku i Argentině."

OECD¹⁰⁾ odhadlo, že ceny potravin byly v r. 1985 ve Švédsku vyšší o 65 % než v zemích EHS, což znamená, že švédské domácnosti platí ročně okolo 40 bilionů SEK za to, že Švédsko není členem EHS. Během 80. let se ceny potravin ve Švédsku zvýšily o 116 %, zatímco ve zbytku Západní Evropy jen o 81 %. Inflace není odpovědná za více než jen malou část růstu cen potravin, neboť ceny osatního zboží se zdvihly o méně než 5 % než tomu bylo v Západní Evropě.

Důvodem vysokých cen potravin je přísná regulace potravinář-

ského průmyslu a zemědělského sektoru. Prostřednictvím tarifů, daní a různých poplatků bylo švédské zemědělství inzultováno zahraniční konkurencí, růst cen tak byl umožněn.

Ceny zemědělských produktů nestanovuje trh, ale vyjednávání. Vyjednávání však neprobíhá mezi dvěma rovnocennými stranami, které mají svobodný výběr, zda spolu chtějí vyjednávat, ale mezi stranami, které jsou k tomu vládou donuceny. Právě tak, jako ve všech ostatních příkladech, kdy se někdo pokoušel simulovat práci trhu namísto toho, aby trh mohl rozhodnout, i zde je výsledkem nerovnováha mezi nabídkou a poptávkou.

System uměle vytvářených cen nevytváří podmínky pro přizpůsobování cen, které za normálních okolností brání nerovnováze.

Neefektivní zemědělství

Jednotliví farmáři pracují velmi těžce. Ale pokud tržní ceny neumožňují přenesení správných informací, vynakládají svůj čas neefektivně. Hodnota přidaná zpracováním je v zemědělství velmi nízká. Zaměstnanost v zemědělství, bráno jako počet lidí pracujících v zemědělství na celkovém počtu pracujících i jako počet odpracovaných hodin v zemědělské výrobě na počtu odpracovaných hodin celkem, činí 3 %, hodnota přidaná zpracováním 1,6 %. To znamená, že produktivita práce je jenom poloviční v zemědělství, než je průměrná. Kdyby byly hodiny odpracované v zemědělství vynaloženy v jiném odvětví, přineslo by to společnosti 20 mld SEK ročně. Matematicky by dávalo větší smysl věnovat každému švédskému farmáři 10 000 SEK měsíčně bez daní, než podporovat a regulovat zemědělský trh tak, jak to děláme dnes.

Horší životní prostředí - nižší kvalita

Regulace vedly rovněž k tomu, že švédské zemědělství je neefektivní i z pohledu ekologie. Regulace způsobily, že se začalo používat ve velké míře různých chemických látek. Farmáři se s jejich pomocí snaží vytěžit ze svých polí maximum.

Deregulace by podle prof. Bolina snížila používání umělých hnojiv o 15 %. Centrálně stanovený cenový systém dopomohl k nehumánním způsobům výroby vepřového masa i vajec. Americké zkušenos-

ti ukazují, že normální kolísání cen na trhu vede k odstranění kruté intenzivní výroby v zemědělství.

Systém regulací tak vedl k nezbytně nízké úrovni kvality potravin. Příkladem je švédský mlékárenský monopol. Ve Švédsku dosahuje úroveň laktobakterií až 500 000/ml, zatímco ve Finsku pouze 50 000 a v Dánsku 30 000.

Kvalita masa, kterou si lidé mohou v obchodech koupit, také klesala. Sven Fydenfelt k tomu dodává: "Systém vedl ke stavu, že dnes Švédsko spotřebovává méně hovězího (včetně telecího) masa, než tomu bylo před 35 lety."

Představitelé zúčastněných stran občas tvrdí, že je to především Národní organizace farmářů (LRF), která stojí mezi těmi, kteří vydělávají peníze a stanovují ceny resp. udržují vysoké náklady farmářů. V této souvislosti považujeme za vhodné citovat z oficiálních Dlouhodobých prognóz: "Regulace cen v zemědělství tvoří základ regulací v celém potravinářském sektoru - není jenom kontrolou cen zemědělských produktů; ale také kontrolou cenové tvorby potravinářských látek v dalších fázích zpracování."

Prostředník dostává jenom to, co mu centrální dohody přidělily. Řešení nespočívá v odstranění tohoto prostředníka nebo v odstranění jeho obliby v zisku. Když se takto rozhodli řešit situaci v SSSR, výsledkem bylo, že se 65 % brambor zkazilo ještě před tím, než byly dodány spotřebiteli.

Musí být povolen volný obchod se zemědělskými produkty. Britský ekonom Richard W. Horwath ukázal ve svých pracích publikovaných Institutem pro ekonomii, že jestliže EHS sníží své tarify o 50 %, příjem z exportu masa by se zvýšil o 75 %, z exportu ostatních zemědělských produktů o 50 %. Alternativou regulované švédské zemědělské politiky je deregulace trhu a renesance volné cenové tvorby. Potraviny by se zlevnily, měly by vyšší kvalitu, celkový přínos pro společnost by byl obrovský.

PŘÍSTUP K MASMEDIÍM

Nesvobodná masmedia

"Svobodný tisk může existovat jenom tehdy, je-li kontrola prostředků výroby v soukromých rukou".

Ludwig von Mises, rakouský ekonom

V r. 1958 autor Vilhelm Moberg¹⁷⁾ ve své rozhlasové přednášce poznamenal: "Vedoucí představitelé "domu lidí" se pokouší jako Oskariáni¹⁸⁾ zastavit nežádoucího autora jak jen nejlépe mohou.....Moc bude brzy anonymní, kolektiv nebude schopen ji udržet." V dnešním Švédsku není svoboda slova ohrožována majetkem nebo nedostatkem vzdělanosti. Smíme říkat, co chceme. Avšak nedostaneme příležitost využít ani televize ani radia. Zde má moc monopol, který se dá prakticky chápat jako těžká cenzura. Zákonem z r. 1966 je zaručeno, že mohou existovat a vysílat jenom kanály, které jsou oficiálně Mocí povoleny. Pokud se tedy týká radia a televize, jsme stejně liberální jako Albánie.

Prakticky kdokoli může ve Švédsku začít vydávat noviny. Máme dnes pár stovek deníků, které šíří zprávy a reklamy, právě tolik odborných časopisů, magazínů apod. Prostřednictvím tisku získáváme široký přehled o dění ve společnosti, můžeme mezi sebou konfrontovat různé názory.

Toto je důležitá součást demokratického procesu. Korupce je, zdá se, v nebezpečí odhalení, předpokládá se, že tisk zabezpečí přísnou kontrolu Mocí k prospěchu obyvatel.

Možná, že právě toto způsobuje strach politiků ze svobodného radia a televize. Menšina společnosti se nesnaží chránit kulturní hodnoty, ani vychovávat ideály. Naopak. Jsou to jasné ohledy na Moc. Ohledy, které se vytvořily prostřednictvím monopolu rozhlasu a televize. To znamená, že fakticky jsme byli připraveni o významnou součást našich práv - o svobodu slova.

Švédové, kteří si mohou denně vybrat ze stovky deníků, by byli postrašeni, kdyby se výše popsaná situace opakovala i u tištěného slova.

Subvencovaný tisk

Jiným typicky švédským fenoménem je dotace tisku. Důvodem, aby stát přistoupil k financování tisku, bylo podporovat "optimální strukturu" tisku, čímž máme na mysli největší možnou regionální svobodu výběru. Cílem bylo vytvořit alternativy k největším a obvykle nesocialistickým místním novinám. Kjell Olof Feldt (sekretář Úřadu pro tiskovou podporu v r. 1965) byl odpovědný za návrh tohoto systému. Celý systém subvencí spočíval v silné pre-

ferenci periodik vydávaných Sociální demokracií, ale také Stranou středu, na niž se Sociálně demokratická strana v období potíží často obracela.

V r. 1988 obdržela téměř třetina deníků státní podporu. Sociálně demokratický deník Arbetet Vastra získal největší státní dotace. Druhým největším příjemcem subvencí byly noviny komunistů Norrskensflamman. Kromě těchto 33 subvencovaných tiskovin připadala ještě malá část subvencí na liberální noviny Eskilstuna Kuriren, Gefle Dagblad a Falukuriren. V dnešní době je tisk subvencován skrytě, z prostředků politických stran. V r. 1988 činily subvence tisku okolo 600 mil. švédských korun (tj. 200 SEK/domácnost).

Díky subvencím se obrat novin stal druhořadým kritériem, což je samozřejmě pro veřejnou informovanost nevýhodné. Subvence rovněž umožnily založit Sociálně demokratické straně úřad, který je nadřazený vlastnímu tisku, a který by měl předcházet kritice strany. Tento úřad má mimořádně významnou roli při zabraňování v diskuzích takového druhu, jako je potřeba obnovy vládní strany apod. Člen vedení Sociálně demokratické strany "disident" prof. Bo Sodersten dal najevo svoji nespokojenost s vedením sociálně demokratického tisku tím, že otiskl své články v nesocialistických denících Dagens Nyheter (jeden z přibližně 70 deníků, který nedostává od státu dotace).

Subvence švédskému tisku jsou ojedinělým případem na Západě. Jedná se o selektivní subvence v oblasti, která je všeobecně považována v demokraciích za nedotknutelnou před státními zásahy. Subvence tisku a lhostejnost, s jakou tiskové organizace tuto skutečnost přijímají, je příkladem naplnění přísloví "nebudeš bít ruku, která tě krmí".

Na seznamu úkolů, které je třeba rychle splnit, zaujímá zrušení subvencování tisku čelné postavení. Tento krok je třeba podniknout proto, aby se oživila švédská demokracie a švédská ekonomika.

ALTERNATIVA

Nemožná kombinace

"Třetí cesta" byla sociálními demokraty vytvořena s cílem využít toho nejlepšího ze socialistických idejí a toho nejlepšího z kapitalismu. Bylo to úsilí podobné programu mluvčího čs. parlamentu v r. 1968, Alexandra Dubčeka, který řekl, že by chtěl vytvořit "socialismus s lidskou tváří".

Socialistické řešení znamená zasahovat do trhu práce, vytvářet ceny, subvencovat, regulovat, ovlivňovat daně nebo cokoli jiného. Tím, že se zneschopní tržní síly, všechny politické či ideologické cíle mohou být dosaženy pouze přerozdělováním bohatství, spravedlnosti nebo rovnosti.

Záměrem vybudování švédského sociálního státu, tzv. "třetí cesty" bylo poskytnout lidu jistoty, spravedlnost a práci (co kdysi mělo vést k socialismu), ale současně nechat za to kapitalisty platit. Kapitál byl pojmán s nedůvěrou, bylo nutné jej držet pod kontrolou, aby nemohl vykořisťovat lidi. Kontrolu ve společnosti měla provádět politická většina, která si prosazováním svého "politického alibi" bere právo rozhodovat a řídit společnost do nejmenších podrobností.

Premier Ingvar Carlsson byl jedním z prvních, kteří se zasloužili o nahrazení slova "plánovitá ekonomika" výrazem "společenská ekonomika" v novém programu Sociálně demokratické strany. "Co mám na mysli, je to, že společnost musí nést odpovědnost za disciplínu tržních sil", řekl v rozhlasovém interview dne 10. června 1989.

Problémem je, že nelze smísit socialismus a kapitalismus a pak doufat, že z toho vzejde to nejlepší z obou systémů. Rakouský ekonom Ludwig von Mises, učitel nositele Nobelovy ceny z r. 1974 F. A. von Hayeka z Vídně, k tomu řekl: "Neexistuje něco jako smíšená ekonomika, systém, který by byl něčím mezi kapitalismem a socialismem".

Buď bude existovat ekonomická svoboda na trhu, nebo bude existovat socializovaný trh ve větší či menší míře. Přibližně dvě třetiny švédské ekonomiky jsou v současné době socializovány. To reprezentuje tu část ekonomiky, která se neuskutečňuje prostřednictvím rozhodování individuů, ale politickou cestou, by-

rokraty a experty, pod přímou kontrolou prostředků výroby, nebo pod kontrolou soudní pravomocí. Bylo by špatné říci, že Švédsko má smíšenou ekonomiku. To, co zde existuje, je jedna třetina tržní ekonomiky a dvě třetiny plánované (řízené) ekonomiky.

"Kdyby takový experiment (vytvořit demokratický socialismus, kolektivní sociální stát) se neměl podařit ve Švédsku, v zemi s tak vynikajícími předpoklady, pak se nepodaří nikde jinde na světě", řekl manželé Myrdalovi v r. 1934. Příklad byl dán, aniž by dobré úmysly byly zkreslovány. Demokratický socialismus, politika "třetí cesty" se nestala v rozporu s předpoklady ani ekonomickým, ani sociálním úspěchem. Oblast za oblastí, kde byla zaváděna plánovitá ekonomika a politické intervence, byla konfrontována s problémy, které vývojově nastaly a které byly stále vážnější. To se týká jak zdravotní péče, tak péče o dítě, vzdělávání i ostatních oblastí.

Současní švédští politici, kteří stojí před řešením těchto problémů, reagují téměř automaticky. Nehovoří o systémových nedostacích, místo toho přemýšlejí o stále větších a větších subvencích, požadují stále vyšší daně, aby mohli věci změnit, ale v mezích starého systému. Tak to pokračuje již padesát let. Demokratický socialismus samozřejmě nepracuje, aniž by se ho nedotklo, jaké prostředky jsou při jeho nápravě používány. Švédsko trpí mnoha problémy, které nejsou způsobeny chybami při prosazování švédského modelu, ale jsou tomuto modelu vlastní.

Mladý sociálně demokratický kandidát Stig Bjorn Ljunggren to vysvětlil ve svém článku uveřejněném v deníku Svenska Dagbladet 13. 7. 1989 následujícím způsobem: "Sociální inženýrství se setkalo s pohromou. Stále se obnovují požadavky na změnu systému. Politická krize je krizí modelu, který se snaží každou oblast společenského života obrátit v objekt detailní politické činnosti".

Dnes jsou velmi často diskutovány rozdíly mezi státem a společností, právě tak jejich vzájemný antagonismus. Mnozí shledávají obtížné nějaké rozdíly vůbec najít, nerozumí tomu, jak někdo může současně podporovat sociální společnost a být v opozici proti sociálnímu státu. Citujme z eseje Theodora Kallifatidese Státní společnost (z antologie Samhället är store an staten): "Vyplývá ze vzájemných vztahů s ostatními, že člověk může definovat svoji svobodu, vyplývá ze vzájemných vztahů s ostatními, že člověk může být šťasten. Proto člověk cítí větší potřebu společ-

nosti než státu. Proto také stát bojuje za společnost bez ohledu na počáteční ideologický bod. Stát potřebuje subjekty, společnost je složena z členů".

Změna systému

"Rozdíly mezi totalitním a demokratickým socialismem jsou stejné jako rozdíly mezi vraždou na jedné straně a neúmyslným poraněním těla, které se stane osudným na straně druhé. Jsme vzdáleni toho chápat demokratický socialismus jako vraždu. Ale rádi bychom poznamenali, že člověk může být zabit náhodou - máme obavy, že ubohé oběti je jedno, jak se neštěstí stalo".
Wilhelm Ropke, německý ekonom v článku z 1. 12. 1949, v deníku Svenska Dagbladet

V dnešním Švédsku existuje mnoho lidí či politických hnutí, kteří se veřejně neodvažují žádat změnu systému. Šest stran zastoupených v parlamentu, sociální demokraté a komunisti, i rozšířená Strana středu schvalují dosavadní systém z ideologických důvodů. Od té doby, co se v průběhu desetiletí tyto strany politicky svázaly a co se svázaly zájmy výrobců, konstruktivní řešení systémových změn se stala nemožnými.

Jiná strana "liberální" Lidová strana, se svojí běžnou politikou rovněž svázala s obhajobou systému, zásadně se stavěla pouze za okrajové změny v mezích zachování současného systému.

Umírnění (liberální konzervativci) šli ve svých požadavcích dále. Např. v tom, že žádali změnu nemocenského pojištění tak, aby se pacient mohl obrátit na jakéhokoliv ošetřujícího lékaře (nebo službu). Strana životního prostředí by sice ráda viděla změny systému, ale v opačném směru.

Neakceptovat volnou tvorbu cen je velká chyba. Jestliže chceme posílit stranu poptávky, bez volné tvorby cen se spotřeba bude zvyšovat nade všechny meze. Problém by byl stejný, jako ukazuje následující příklad. Když budete platit vysoké daně a chcete si koupit auto. Daněmi je subvencována výroba automobilů značky Volvo. Pokud byste si je chtěli koupit, budete platit pouze ekvivalent 10 % skutečné prodejní ceny. Kdybyste si však vybrali jakoukoliv jinou značku auta, museli byste zaplatit plnou cenu. Samozřejmě, že bude na trhu naprostý nedostatek aut značky Volvo.

Řešení, která navrhují Strany umírněných i lidu se blíží našemu příkladu. Jako kdyby jste chtěli koupit nějaké auto za cenu blízkou nule. Tento postup by krizi nevyřešil, ale přiostrčil.

Krise zdravotnického systému může být řešena pouze změnou systému, neboť tento systém ji prokazatelně přivodil. Problémy vytváření dlouhých seznamů, špatné zdravotní služby, nízká produktivita práce, nemohou být, tak jako např. v SSSR, dávány za vinu jednotlivcům. Je důležité si zapamatovat, že péče o slabou a chudou společnost není v rozporu s obhajobou toho, že zdravotnictví, péče o dítě či školství by mělo být součástí volného trhu.

Tržní ekonomika přináší prosperitu

"Kapitalismus vytvořil více produkce, než všechny ostatní systémy dohromady"

K. Marx, F. Engels: Komunistický manifest

Podle ekonoma Gunnara Myrdala byly tradiční sociální systémy překážkou ekonomického rozvoje a měly by být eliminovány. Postoje a hodnoty lidí se měly úplně změnit, stejně tak se měly změnit instituce, které k těmto hodnotám vychovávaly. Soukromé iniciativy měly být dovoleny pouze v případě, že se dotýkaly veřejných zájmů (jak to chápali někteří politici).

Švédský model byl z tohoto pohledu sledován jako rozumný. Tzv. merkantilisté, mezi nimi i G. Myrdal, byli mínění, že vláda by měla aktivně intervenovat a vést občany na cestu ekonomického pokroku. Jejich cíl byl totožný s cílem Adama Smitha - nejvyšší možný ekonomický růst, prostředky se však lišily.

Adam Smith spatřoval klíč k úspěchu ve správných lidských postojích a hodnotách. "Nemůžeme očekávat od řezníka, sládky či pekaře charitu, ale díky jejich hamižnosti jsme dostali svůj oběd", píše A. Smith. Tím, že jsme udělali z motivace k zisku cosi odporného, vážně jsme poranili, překážejíc individuální iniciativě a stlačením různých svobod, touhu dosáhnout ekonomického úspěchu.

Prof. Gerald W. Scully ve zprávě o rozvoji ekonomiky ve 115 státech uvádí na závěr, že národy s vysokým stupněm politické a ekonomické svobody dosahují v průměru růstu 2,73 % ročně. V ze-

mích, kde nejsou respektována vlastnická práva a kde je role trhu potírána státem dosahuje ekonomický růst pouze 0,91 % v průměru.

Míra růstu je v těchto zemích tedy pouze třetinová oproti zemím svobodným. "Tato různá omezení představují až 67 % zdaňování bohatší občánů v těchto zemích.", říká dále prof. Sculla.

V téže zprávě jsou také uvedeny výsledky měření a komparace dosahované efektivnosti. V zemích s restrikcemi svobody je efektivnost nižší o více než polovinu než v zemích svobodných. Jinými slovy, je třeba generovat více než dvojnásobné množství vstupů na tentýž růst hrubého domácího produktu, než v zemích svobodných. Ze stejných zdrojů by byl vyprodukován ve svobodných zemích dvakrát větší výstup.

Tabulky, které jsou uvedeny dále, prezentují výsledky z titované zprávy prof. Scully (Universita Dallas, Texas, USA). Zpráva byla opublikována rovněž v článku "Institucionální systém a ekonomický rozvoj" (Journal of Institutional and Theoretical Economics 143, č. 4, prosinec 1987). Tabulky dávají přehled o tom, jak různé politické a ekonomické systémy ovlivňují míru růstu a sčúpeň ekonomické efektivnosti. V obou tabulkách jsou sledované ekonomiky členěny do různých podskupin v závislosti na určitých charakteristikách. Byla srovnávána míra růstu a efektivnost těchto zemí. Míra růstu je sledována v tabulce první, byla měřena jako procentuální rozdíl hrubého domácího produktu. Ve druhé tabulce prof. Sculla propočítává speciální koeficient efektivnosti, který pak využil pro srovnávání jednotlivých zemí a jejich odlišných charakteristik. Další detaily, pokud jde např. o metodiku propočtu, najdete v uvedeném článku.

Průměrná míra růstu (v %) skutečného hrubého domácího produktu na hlavu podle institucionálních znaků

Institucionální znak	hrubý růst na hlavu	institucionální znak	hrubý růst na hlavu	rozdíl v růstu
politicky otevřený	2,53 %	politicky uzavřený	1,41	1,12
individuální práva	2,75	práva státu	1,23	1,52
volný trh	2,76	řízená ek.	1,10	1,66
politicky otevřený, individuální práva a volný trh	2,73	politicky uzavřený, práva státu a řízená ek.	0,91	1,82

Průměrná efektivnost podle institucionálních znaků

Instituc. znak	míra efektivnosti	instituc. znak	míra efektivnosti	% rozdíl
politicky otevřený	0,75	politicky uzavřený	0,36	108
individuální práva	0,77	státní práva	0,35	120
volný trh	0,74	řízená ek.	0,34	118
polit. otevř., indiv. práva a volný trh	0,79	polit. uzavřený, práva st. a říz. ek.	0,31	155

Zdroj: Scully, G.W.: Liberty and Economic Progress, Journal of Economic Growth, díl 3, číslo 2, listopad 1988

Čistá tržní ekonomika je charakterizována efektivností 2,5x vyšší, než ekonomika řízená. Zpráva rovněž ukazuje, že tento vztah může být popsán lineární rovnicí: čím vyšší stupeň politické angažovanosti do ekonomiky, tím nižší bude míra ekonomického růstu.

Vlastnická práva

"Potřeba mít individuální vlastnická práva patří v naší době mezi základní životní potřeby, mezi hluboce osobní záležitosti lásky."

Sven Fagerberg, autor

Vzácné zdroje mohou být efektivně využity pouze tehdy, jestliže existují individuální vlastnická práva a jestliže jsou tyto zdroje obchodovatelné. Právní systém definuje, jaké zdroje se mohou stát předmětem vlastnictví a jak mohou být využity. Výběr politického, sociálního a právního či ekonomického systému definuje parametry práv, které budou v dané společnosti obvyklé.

Tzv. škola vlastnických práv, zastoupená ekonomy jako je např. Douglass North, Ronald Coase, Armen A. Alchian a další, říká, že vlastnické právo je prostředkem růstu a zvětšování bohatství. Struktura vlastnických práv, nebo dejme tomu, systém, který bude individuum obklopuvat, bude hrát rozhodující roli při vymezení výstupu z daného systému.

Douglas North a Robert Paul Thomas uvádí v práci "The Rise of the Western World", že to nebyla průmyslová revoluce, která položila základy ekonomického růstu Západního světa. Vše začalo mnohem dříve v Holandsku a ve Velké Británii. Tyto země jako první zavedly systém soukromých vlastnických práv.

Ti, kteří moudře investovali své peníze, aby zrealizovali zisk - získali jej, bohatli, ti, kterým se to nepodařilo, museli za to zaplatit. Tímto způsobem byly zdroje lákány na ty nejrizikovější projekty.

Prvotní podmínkou růstu a prosperity je ochrana svobodného trhu před intervencí veřejného sektoru, zachování svobodného politického systému a skutečnost, že společnost bude plná konkurujících si mocenských elit, které nebudou svázaný jedna s druhou. To je prvotní podmínka toho, abychom si mohli dopřát technické

vymoženosti na ochranu životního prostředí, to je nezbytná podmínka pro svobodný život od útisku diktátorství a totalitarismu.

Postavit se proti Moci

"Kdo je nesvobodný, nemá mír."

Wilhelm Moberg, autor

Svoboda není jen základní podmínkou účasti na ekonomické moci. Je rovněž úzce spojena s mírem a spoluprací mezi lidmi i národy.

Je dobře známo, že demokracie nikdy nevyvolala válku s jinou demokracií. Žádný zdravý člověk nechce v žádném případě válku. Vůdce, který by hlásal takový program, by v demokracii nebyl znovu zvolen. Lidé prostřednictvím svobodných a tajných voleb udržují kontrolu nad politiky.

Avšak totéž neplatí pro nedemokratické společnosti. V zemi, v níž režim využívá násilí proti svým občanům, je snadno možné, že bude použito násilí k jiným zemím. Pro zemi, v níž režim nerespektuje integritu vlastních občanů, nebude příliš obtížné přestoupit hranice jiných států.

Diktatura, v jakékoliv podobě, vede vždy válku proti svým občanům. Proto nesvoboda nezná mír tak dlouho, jak vůdcové odírají všeobecná práva občanům svých zemí. Naneštěstí se příliš často nestavíme za svoje práva a svobodu - místo toho se přizpůsobujeme bezpráví vůči nám, tak jako i bezpráví vůči jiným zemím. Akceptujeme monopol politiků při formulaci rozmanitých problémů. Často rezignujeme při konfrontaci s neosobní Mocí, svésíme ramena. Václav Havel k tomu ve své eseji Politika a svědomí z r. 1984 říká: ".....heslo - "raději rudý než mrtvý -, mne neirituje jako projev kapitulace před Sovětským svazem. Děsí mne jako výraz rezignace západního člověka na smysl života a jako jeho přihlášení se k neosobní moci jako takové."

Největší hrozbou světového míru nejsou všechny zbraně, které jsou výsledkem desetiletých zbrojních závodů mezi zeměmi všech velikostí. Skutečné nebezpečí leží v těch ideích, které na jedné straně reprezentují formu elitářství, nevyhnutelně směřujícímu k víře, že určitá skupina lidí je předurčena k ovládnutí jiných, tak na druhé straně v ideích, jež vedou k násilí s cílem uchopit

Strach a netečnost jsou manifestovány v různých formách - etnických, ideologických a náboženských. Můžeme toho nalézt příklady na mnoha problémových místech na světě - Irán/Irák, Azerbajdžán, Kambodžie - to jsou příklady konfliktů, jež lze z určitěho hlediska považovat za konflikty způsobené fanatickou nesnášenlivostí nechat žít druhy v míru a ve svobodě.

Když hovoříme o zlepšování vztahů mezi různými etickými skupinami, neexistuje nic prospěšnějšího pro urovnání těchto vztahů než svobodný obchod. V otevřené ekonomice, ve svobodné zemi, je garantován mír. Když země a lidé obchodují, vyměňují si současně názory a kulturně se sbližují. Výsledkem bude vzájemné porozumění; válka nebude již vítána.

ZAVĚREM

Tato esej se pokusila ukázat, jak vypadá ve skutečnosti švédský model a jak vznikl. Považujeme za významné vidět švédský model rovněž v kontextu se světovým vývojem.

Někdo říká, že švédský model je dílem lidí, kteří se pokoušeli vystavět stálou socialistickou společnost. Jiní uvádí, že politika "třetí cesty" byla programem, jak vytěžit "zlato" z kapitalismu a socialismu současně. Tato esej se pokouší ukázat, co a jak se skutečně vytvořilo. Smísit kapitalismus se socialismem je nemožné. Místo toho se jedna část společnosti změní v socialismus, jiná část v kapitalismus. Výsledkem ve Švédsku je, že dvě třetiny společnosti fungují jako plánovaná centrálně řízená ekonomika. Zde se vytvořily tak obtížné problémy, že nadešel čas skoncovat s mýtem o švédské sociální společnosti jednou provždy.

Švédsko bylo dříve charakteristické svobodným obchodem a kapitalismem. Během 20. století zaostalo díky špatnému modelu řízení. Ekonomika, nezávisle na tom, jak byla dříve silná a prosperující, jak výhodné byly podmínky a okolnosti, nemůže unést socialistický experiment, a to dokonce i když byla socializována jen část společnosti.

Neexistuje žádná "třetí cesta". Švédský model přivedl celý národ z prvořadého postavení mezi ekonomiky druhořadé. Pokračovat v tomto experimentu by znamenalo, že stát by se stále více a více začal potýkat s velmi nízkým standardem a efektivností.

Abychom dosáhli většího růstu a prosperity, která bude prospěšná pro všechny občany, máme pouze jednu cestu: kapitalistickou.

POZNÁMKY

1. Assar Lindbeck (nar. 1930), profesor ekonomie na stockholmské universitě v letech 1962-63, Stockholmské ekonomické škole v letech 1964-71. Od r. 1971 až dosud se zabývá mezinárodní ekonomikou na Švédské universitě.

2. Švédská sociálně demokratická dělnická strana byla založena v r. 1889 jako politické křídlo socialistického hnutí pracujících. Od r. 1917 je největší politickou stranou ve Švédsku. Získala více než 50 % podíl hlasů ve všeobecných volbách v r. 1940 a 1968. Byla vládnoucí stranou mezi lety. 1917-26 (4x), 1932-76 a od r. 1982 až dosud. V parlamentních volbách v r. 1988 získala 43,2 % podíl hlasů (150 z 349 křesel v parlamentě).

3. Nesocialistická opozice je tradičně složena ze tří stran - Strana středu (venkov), Lidová strana (sociálně liberální) a konzervativně liberální strana umírněných. Opozici představují v parlamentě i komunisté a Strana životního prostředí.

4. Alva Myrdalová, (1902 - 1986) sociálně demokratická politička, členka parlamentu, členka vládního kabinetu v letech 1967-73 a velvyslankyně Švédska v OSN. Vedoucí oddělení sociálních otázek v OSN a sociálních věd v UNISECU v Paříži. V r. 1982 obdržela Nobelovu cenu za svůj příspěvek ke globálnímu odzbrojení, zpracovaný pro OSN. Gunnar Myrdal 1898-1987/, ekonom a politik. Prof. ekonomie na Universitě ve Stockholmu v letech 1933-50. V Období let 1960-67 se zabýval mezinárodní ekonomikou. Sociálně demokratický člen parlamentu v letech 1936-38, 1944-47. Generální sekretář Evropské komise OSN v letech 1947-57. Obdržel Nobelovu cenu za ekonomii v r. 1974, za svůj příspěvek k rozvoji ekonomické teorie. Manželé Myrdalovi hráli desítky let významnou roli v politice Sociálně demokratické strany, jsou počítány mezi nejvlivnější osobnosti sociálních demokratů v tomto století.

5. ATP, Všeobecný dodatečný důchod, zavedený v r. 1959 po intenzivní politické diskusi, vzdor referendu, v němž byl tento návrh poražen. Dodatečný důchod byl poskytován vedle běžného starobního důchodu, při dřívějším odchodu do důchodu, důchod invalidní nebo jako rodinná penze. Výše ATP byla propočítávána z příjmů za nej-

lepších 15 let pracovní kariéry. Ten, kdo odpracoval plných 30 let, měl nárok na plný dodatečný ATP. ATP je systémem přerozdělování finančních poplatků, které jsou hrazeny do všeobecného důchodového fondu.

6. Povinná školní docházka byla zavedena v r. 1842. Reforma schválená v r. 1962 vytvořila "základní" školy s povinnou školní docházkou pro děti ve věku mezi 7 - 16 lety. Gymnasia (následující stupeň školního vzdělání, na úrovni senior high school v USA) vznikla v r. 1971 s programem na 2,3 nebo 4 leté studium. Více než 99 % švédských dětí absolvuje povinné základní devítileté školy - veřejné. Alternativní školy jsou jenom zcela výjimečné, jsou založeny na vládních příspěvcích.

7. Gunnar Heckscher, 1909 - 1988, prof. politických věd v letech 1948-65, člen parlamentu 1957-65, představitel strany umírněných 1961-65, velvyslanec v Indii a Japonsku v letech 1965-75.

8. Gunnar Strang (nar. 1906), sociálně demokratický člen parlamentu, člen vládního kabinetu mezi lety 1955-76. Velmi ovlivnil využití fiskální politiky jako nástroje socializace.

9. Tage Erlander (1901 - 85), sociálně demokratický politik. Člen parlamentu v letech 1933 - 73, člen kabinetu v r. 1944, první ministr 1946 - 69.

10. Svenska Dagbladet, raník, vydávaný ve Stockholmu od r. 1884. Obrat asi 225 000 výtisků. Je nazýván nezávisle umírněným tiskem.

11. Knut Wicksell (1851 - 1926), prof. ekonomie na universitě v Lundech. Polemik, reformní republikán, pacifista a kritik kléru. Jeden z mimořádných světových ekonomů. Jeho příspěvek k teorii o kapitálu má dodnes velký význam, rovněž tak i jeho výzkum monetaristické teorie a fiskálních problémů.

12. Bo Södersten (nar. 1931), prof. ekonomie na Universitě v Gotenburgu. Sociálně demokratický člen parlamentu v letech 1979 - 88, významný účastník diskuzí o úloze společnosti.

13. Dagens Nyheter, raník, vydávaný ve Stockholmu od r. 1864.

s obratem 412 000 výtisků je největší raník ve Švédsku. Nezávislý tisk.

14. Gunnar Adler-Carlsson (nar. 1933), švédský ekonom, prof. ekonomie na Universitě v Roskilde v Dánsku od r. 1974. Autor mnoha publikací o socialistické ekonomice.

15. John M. Lord Keynes (1883 - 1946), anglický ekonom a politik. Keynesiánskou revolucí v ekonomice poznamenal politiku všech industrializovaných zemí po 2. světové válce. Jeho "General Theory of Employment, Interest and Money" (1936) interpretovala recesi ve 30. letech jako výsledek neuspokojení poptávky. Keynes doporučil zvýšit státní výdaje a nevybilancovaný rozpočet.

16. Sven Rydnefelt, švédský ekonom, Dr. - dříve učitel na universitě v Lundech. Častý účastník diskuzí. Spisovatel.

17. Ingmar Stahl (nar. 1938), prof. ekonomie na Universitě v Lundech. Mnohostranný diskutér a plodný spisovatel.

18. OECD, Organizace pro evropskou spolupráci a rozvoj, založená v r. 1948 - sdružovala země, které obdržely od USA pomoc prostřednictvím tzv. Marshallova plánu. Reorganizována v r. 1960.

19. Wilhelm Moberg - 1898 - 1973, velmi známý a vážený autor několika autobiografických knih, novel a divadelních her. Jeho novely byly adaptovány často na rozhlasové hry, pro televizi, nebo se staly předlohou pro natočení filmu.

20. Oskariánské hnutí poukazuje na zvyky a morálku během kralování Oskara II. (1873 - 1907). Podobné viktoriánskému období ve Velké Británii.

21. Adam Smith (1723 - 1790), skotský ekonom, prof. na Universitě v Glasgowě 1751 - 63. Zakladatel klasické ekonomie. Smith byl prvním, kdo analyzoval práci trhu. Zdůrazňoval, že s jeho mnoha nezávislými činnostmi spotřebitelů i konkurujících si výrobců, s absencí vládní regulace a intervence, by mohl jako "neviditelná ruka" vést společnost k nejlepšímu představitelnému rozvoji "z hlediska prosperity".

ODKAZY NA LITERATURU

Uvádíme díla vybraných autorů, kteří se zabývali danými problémy a otázkami, na něž tato esej poukazuje a o nichž se domníváme, že by neměly uniknout pozornosti čtenáře. Rovněž zmiňujeme některé práce, které patří mezi nejznámější a z hlediska našeho zaměření mezi nejvýznamnější.

Bastiat, Frederic: French journalist and economist,

- The Law
- Economic Sophism
- Selected Essays on Political Economy

Buchanan, James: American economist and Nobel-laureate (1986)

- Reason of Rules

Coase, Ronald: American economist

- The Nature of the Firm

Demsetz, Harold: American economist

- Towards a Theory of Property Rights

Friedman, David: American economist

- The Machinery of Freedom

Friedman, Milton: American economist and Nobel-laureate (1976)

- Capitalism and Freedom
- Free to choose

Havel, Václav: Czech playwright and president

- The Gardenparty
- Politics and Consciousness

Hayek, Friedrich von: Austrian economist and Nobel-laureate (1974)

- The Pillard of Freedom
- Law, Legislation and Liberty
- The Road to Serfdom

Kirzner, Israel: American economist

- Market Theory and the Price System
- Competition and Entrepreneurship

Mill, John Stuart: English economist and philosopher

- The Principles of Political Economy
- On Liberty

Mises, Ludwig von: Austrian economist

- Liberalism
- Socialism
- Human Action.

Nozick, Robert: American philosopher

- Anarchy, State and Utopia

Olson, Mancur: American economist

- The Logic of Collective Action

Popper, Karl: Austrian philosopher

- The Open Society and its Enemies
- Objective Knowledge

Rand, Ayn: American author

- Capitalism: the Unknown Ideal
- The Fountainhead
- Atlas Shrugged

Rydenfeldt, Sven: Swedish economist

- Valfardsstatens forfall
- Bondor, mat och socialism

Sjafarefitj, Igor: Soviet dissident

- The Socialist Phenomenon

Smith, Adam: Scottish economist,

- "the founding-father of economics"
- The Wealth of Nations

Sowell, Thomas: American economist and social scientist

- Markets and Minorities

- Ethnic America

Tullock, Gordon: American economist

- The Political Market

Wicksell, Knut: Swedish economist

- Om en ny princip för rättvis beskattning
(from the essay "Finanztheoretische
Untersuchungen")

JINÉ ZDROJE

Anell, Barbro: "Samhället är större än staten" Timbro, 1989

Hegeland, Hugo: "Maximer om marknaden" Karisma förslag, 1978

Hirdman, Yvonne: "Att lagga livet tillrätta",
Carlssons, 1989

Holmberg, John-Henri: "Befria människan" Dalia Books, 1985

Lindbeck, Assar: "Hur mycket politik tar ekonomin" Bonnier, 1986

Nordling, Danne: "Skattetryck och skattepolitik"
Skattebetalarna, 1989

Sandberg, Nils-Eric: "Vem äger din inkomst" Timbro, 1985

Prague Liberal Institute

Dřevna 2, Prague 2, 120 00, Czechoslovakia
phone, fax: (422) 295701

Ing. Tomáš Ježek, CSc.
Chairman

Ing. Jiří Schwarz
President

Ing. Miroslav Ševčík
Vice-president

Ing. Lenka Kalisová
Director

PhDr. Olga Valtrová
Head of Section of Sociology

Ing. Miroslav Greguš
Head of Section of Journalism And Politics

Ing. Robert Holman
Head of Section of Economics

PhDr. Ján Pavlík
Head of Section of Philosophy

vydal
Liberální institut Praha
jako svoji 3. publikaci
Všechna práva vyhražena
1990